

A UMANA TINATA VALAVALAR

A umana tinata valavalar dia mamat

- ¹ A umana tinata valavalar kai
Solomon natu i David, ra king Israel:
- ² Upi da nunure ra kabinana ma ra varvateten,
Upi da matoto ta ra tinata i kabatau,
- ³ Upi da vatur vake ra varvateten ta ra manga-
mangana kabinana,
Ra mangamangana takodo, ra takodo na varku-
rai, ma ra dovot na mangamangana,
- ⁴ Upi da tul tar ra minatoto ta ra umana tuptup,
A kabinana ma ra ninunuk i minana ta ra bar-
mana:
- ⁵ Ra tena kabinana i valavalongor ma i vatavua
kana kabinana,
Ma nina i kapa ra nuknukina na vatur vake ra
dovot na varvateten,
- ⁶ Upi na tapala pirana ra tinata valavalar ma ra
malalar,
Ra lavur tinata kai ra umana tena kabinana ma
kadia tinata na pidik.
- ⁷ A variru tadav ra Luluai ia ra vunapai ra
kabinana;
Ma ra umana papaua dia nuk piapiam vue ra
kabinana ma ra varvateten.
- A tinata na varvargat ma ra tinata na vartigal*
- ⁸ Natugu, una valongore ra varvateten kai
tamam,

Ma koko una piam vue ra umana vartovo kai
tinam;

⁹ Tago dia da ra mari na vipuar ta ra ulum,
Ma ra kurkurua ta ra inoam.

¹⁰ Natugu, ba ra umana tena varpiam dia lam rap
pa u,

Koko una mulaot.

¹¹ Ba dia biti, U dat, dat a vana, dat a kiki uai upi
ra vardodoko,

Dat a paraparau vakuku upi diat dia tuptup;

¹² Dat a konom pa diat ba dia laun boko da ra
ruarua na tulungen,

Ma ba dia ongor boko, da diat dia kuba ta ra tung;

¹³ Dat a tikan tadav ra lavur ngatngat na
tabarikik,

Dat a vangan vabuka ra kuba i dat ma ra vurvur
magit da ra pa ia;

¹⁴ Boina ba dat a varbete,

Ma dat par na kopono ko kada vuvuvung na
mani.

¹⁵ Natugu, koko ava varagur ma diat ta ra nga,

Una tigel bat ra kaum ba koko na tur ta kadia pal
a nga;

¹⁶ Tago ra kau i diat i vutvut upi ra kaina,

Ma dia pampam upi ra vardodoko.

¹⁷ A magit vakuku ra ubene,

Ona di pala ia ta ra mata i ra beo;

¹⁸ Ma dia kobot upi ra gapu i diat iat,

Dia paraparau upi ra vinirua ba na tadav diat iat.

¹⁹ Damana ra mangamangana kadiat dia
vakavakaina upi diat a vangala kadia
tabarikik,

Nina ba i vole vue ra nilaun kadiat dia vung ia.

A nioro kai ra kabinana

- 20 A kabinana i manga oro ta ra nga;
I varvarvai ta ra umana tavul;
- 21 I oraoro ta ra ngala na tavul a bung;
Ta ra mataniolo ta ra pia na pal i vatang kana
tinata dari:
- 22 Avat a umana tuptup, aivia ra bung boko ava
mainge ra mangamangana tuptup?
Ma aivia ra bung boko ra umana tena varkulumai
diat a gugu ta kadia varkulumai,
Ma ra umana papaua diat a milikuane ra kabi-
nana?
- 23 Avat a talil ure kaugu varpit;
Ea, ina lolonge tar ra tulungeagu ta vavat,
Ina vaarike tar kaugu tinata ta vavat.
- 24 Tago iau ga oro, ma ava ga ol ika,
Iau ga tulue vaarike ra limagu, ma pa ta na i ga
nuk pa ia;
- 25 Ma ava ga nuknuk vakuku ka ta kaugu lavur
varvateten,
Ma pa ava ga mainge kaugu tinata na varpit,
- 26 Io, iau bula ina nonganongon ure ra kaina
magit ba na tadav avat;
Ina varvaula ba ra magit ava burutue na tadav
avat;
- 27 Ba nam ra magit ava burutue na tadav avat da
ra ngala na vuvu na bata,
Ma ra vinirua na tadav avat da ra kalivuvur,
Ba ra kinadik ma ra nginarao na tadav avat,
- 28 Ta nam ra bung diat a kail tadav iau, ma pa ina
torom ta diat;
Diat a ongor upi ra tinikan upi iau, ma pa diat a
na tadav iau;
- 29 Tago dia ga milikuane ra minatoto,

Ma pa dia pilak pa ra variru tadav ra Luluai;

³⁰ Pa dia ga mainge kaugu varvateten,

Dia ga pidimuane ke kaugu varpit par;

³¹ Kari diat a ian boko ta ra vuai kadia mangamangana iat,

Ma diat a maur boko ma ra lavur nuknuk i diat iat.

³² Tago ba ra umana tuptup dia vana irai diat a virua tana.

Ma ra kini vakuku kai ra umana papaua na vamutue diat;

³³ Ma nina i torom tagu na kiki bulu,

Ma na ngo, ma pa ta bunurut ure ta kaina magit pirana.

2

A vabongon pire ta tikai nina i tikan upi ra kabinana

¹ Natugu, ba u vatur vake kaugu tinata,

Ma ba u vung vake kaugu umana vartuluai piram,

² Upi ra talingam na valongore ra kabinana,

Ma ra nuknukim na ongor upi ra minatoto;

³ Maia, ba u kakail upi ra nana ilam,

Ma ba u vatang upi na kapa ra nuknukim,

⁴ Ba u tikatikan upi ia da upi ra mani,

Ma ba u peng pa ia da ra ngatngat na tabarikik di ga ive;

⁵ Io, na kapa piram ra variru tadav ra Luluai,

Ma una nunure God tana.

⁶ Tago ra Luluai i tul tar ra kabinana;

A kabatau ma ra minatoto dir arikai ta ra ngiene;

7 I vung vake ra dovot na kabinana upi kadiat i dovot ra bala i diat,
Ma ia ra ramravit kadiat i takodo kadia mangamangana;

8 Upi na balaure ra nga ure ra takodo na varkurai,
Ma na mono bat ra nga kai kana lavur dovot na tena lotu.

9 Damana una matoto ta ra mangamangana takodo, ta ra takodo na varkurai,
Ma ta ra dovot na mangamangana, maia, ma ta ra lavur bo na nga.

10 Tago ra kabinana na ruk ta ra nuknukim,
Ma ra balam na gugu ta ra minatoto;

11 A ninunuk lua na mono bat u,
Ma ra kapa na ninunuk na mataure u;

12 Upi na valaun u kan ra kaina nga,
Kan ra tarai dia tatike ra magit i gegagege,

13 Nina dia vana kan ra lavur takodo na nga,
Upi diat a vanavana ta ra lavur nga na bobotoi,

14 Nina dia ga upi diat a pait ra varpam,
Ma dia manga gugu ta ra kaina tavir,

15 Diat ba i gegagege kadia lavur nga,
Ma dia rara ta kadia vinavana;

16 Upi na langalanga kan ra enana vavina,
Kan ra vaira iat nina i varmananai vavaongo ma kana tinata,

17 Nina i leingane talaina i ga manane ba i ga inip boko,

Ma i valubane ra kunubu kai kana God;

18 Tago ra kubana i kokopo upi ra minat,
Ma kana lavur nga dia vana rikai pire diat dia tar mat;

19 Diat par dia ruk pirana pa diat a lilikun mulai,

Ma pa diat a tadav mule ra nga na nilaun.

²⁰ Damana una murmur ra bo na tarai,
Ma una vanavana ta ra nga kai ra umana tena
takodo.

²¹ Tago ra dovot na tarai diat a kiki ta ra gunan,
Ma diat dia ko kakit diat a ki vataikai tana.

²² Ma ga ra umana tena varpian da mut vue diat
kan ra gunan,
Ma diat dia vavagu da rubat vue diat kan ia.

3

A tinata na varvargat ure ra tinorom

¹ Natugu, koko una valubane kaugu tinata na
vartovo,
Ma ra balam na toratorom ta kaugu lavur vartu-
luai;

² Tago diat a valolovina kaum kini ati ra pia,
Ma diat a vapealane kaum lavur kilala na nilaun,
ma ra malmal piram.

³ A varmari ma ra dovotina koko dir a vana kan
u;
Una kurkurue dir, ma una tumu dir ta ra mapina
balam.

⁴ Damana God na mari u, ma na manane u,
Ma ra tarai bula.

⁵ Una nurnur tai God ma ra balam par,
Ma koko una tur bokon ta kaum kabinana iat.

⁶ Una gire ilam ia ta kaum lavur vinavana,
Ma na mal vado kaum lavur nga.

⁷ Koko una malamala tena kabinana;
Una ru ra Luluai, ma una vana kan ra kaina.

⁸ Damana ta pakam na ongor,

Ma ra lavur urum diat a lagar tana.

⁹ Una ru ra Luluai ma kaum tabarikik,
Ma una tabar ia ma ra luaina vuai e par ta kaum
uma;

¹⁰ Damana kaum umana pal na vuvuvung diat a
kor,

Ma kaum umana tung na vain diat a buka leke
ma ra polo na vain.

¹¹ Natugu, koko una pidimuane ra varvapagu-
manene kai ra Luluai,

Ma koko una talangan ta kana varpit;

¹² Tago ra Luluai i pit nina i mari ia,
Da ra tutana i pit natuna, a bul na vakak.

¹³ I ti doan nam ra tutana ba i tikan tadav ra
kabinana,

Ma nam bula ra tutana ba i vatur vake ra mina-
toto;

¹⁴ Tago ra magit da vatur vake tana i boina, ma
nam ba da vatur vake ure ra mani pata,

Ma ra magit da pie pa ia tana i kat, ma ra ngatngat
na goled pata.

¹⁵ I ngatngat tuna ma ra umana kiau na kalagi
pata,

Ma ra lavur tabarikik ba u anan upi ia pa i
varogop me.

¹⁶ Ta ra limana tuna i vatur vake ra kini lolokon
ati ra pia;

Ta ra mairana i vatur vake ra peal tabarikik ma
ra variru.

¹⁷ Kana lavur nga dia mamar,

Ma kana lavur pal a nga dia malmal.

¹⁸ I da ra davai na nilaun pire diat dia vatur vake;

Ma diat par dia vatur vake dia ti doan.

19 A Luluai i ga vung ra vunapai ra rakarakan a
gunagunan ma ra kabinana;

Ma i ga page ra bala na bakut ma ra kapa na
ninunuk;

20 A lamanana i ga vuvuai rikai ta kana minatoto,
Ma ra mavoko i tua kan ra bakut.

21 Natugu, koko una lingan kan diat;

Una vatur vake ra dovot na kabinana ma ra kapa
na ninunuk;

22 Damana diat a valagar pa ra balam,

Ma diat a da ra magit na marmar ta ra inoam.

23 Una ga vana bulu ta kaum nga,

Ma vakir una ga tuke ra kaum.

24 Ba u va, pa una burut;

Ma ba u va mat, kaum nidiop na kalakalami
piram.

25 Koko una burut ure ta magit na kinaian.

Ba ure ra vinirua kai ra tena varpam, ba i tadav
ia;

26 Tago una nurnur tai ra Luluai,

Ma na balaure ra kakim upi koko na papa ta ra
kun.

27 Koko una muie ra bo na magit ta diat i topa diat,
Ona i tale u ba una tul tar ia ta diat.

28 Koko una biti tai talaim, Una vana ka boko, ma
una vana mulai uti, ma ningene ina tabar
u,

Ma go u tar vung ra magit.

29 Koko una nuk upi ta kaina magit ure talaim,

Tago i kiki bulu piram.

30 Koko amur a varngangar vakuku ma ta tutana,

Ona pa i ga pait ta kaina magit piram.

³¹ Koko una pin ra tena vakavakaina,

Ma koko una pilak pa kana ta mangamangana;

³² Tago nina i gegagege ra maukuana i da ra magit
na milmilikuan pire ra Luluai,

Ma ra dovot na tutana dir ki na bartalaina me.

³³ A Luluai i tata vabilak ra kuba i ra tena
varpam,

Ma i tata vadoane ra kuba i ra tena takodo.

³⁴ A dovotina i kulume ra umana tena varku-
lumai,

Ma i mari diat i madu ra nuknuk i diat.

³⁵ A umana tena kabinana diat a kale pa ra variruru
boko,

Ma ra umana lunga diat a vatur vake ra vavirvir.

4

A kabinana i lia

¹ A umana bul, avat a ongo ta ra varvateten kai
tama i vavat,

Ma avat a nuk pa ia upi na kapa ra nuknuk i vavat
tana;

² Tago iau tul tar a bo na minatoto ta vavat;

Koko avat a vana irai kan kaugu tinata na var-
tovo.

³ Tago lua iau ga bul, ma iau ga ki pire tamagu,
Iau a gobolina ma ra kavakake ta ra luaina mat i
nagu.

⁴ Ma i ga tovo iau, ma i ga biti tagu dari:

Boina ba ra balam na kodop vake kaugu tinata;

Una mur kaugu lavur vartuluai, ma una laun;

⁵ Koko una valubane ra tinata na ngiegu, ma koko
una tapgaga kan ia.

Una ongor upi ra kabinana, una ongor upi ra
kapa na ninunuk;

⁶ Koko una vana kan ia, ma na vaale bat u;
Una manane, ma na balaure bat u.

⁷ A kabinana i lia; io, una ongor upi ra kabinana;
Maia, una tul tar kaum lavur tabarikik par upi
kaum ra kapa na ninunuk.

⁸ Una pite vangala pa ia. ma na vatavua u;
Ba u kapupi ia, na vuna ta ra variru piram.

⁹ Na vatoke tar ra mari na vipuar ta ra ulum,
Ma na mar u ma ra potar na kere.

¹⁰ Ea, natugu, una valongore, ma una kapupi
kaugu lavur tinata,

Upi na peal kaum kilakilala na nilaun.

¹¹ Iau tar tovo u ta ra nga na kabinana;
Iau tar agure pa u ta ra dovot na nga.

¹² Ma ba u vanavana pa ta magit na tur bat ra
kakim,

Ma ba u vutvut pa una tutukai.

¹³ Una vatur vadekdek vake ra varvateten; koko
ana vung vue;

Una balaure vake, tago una lalaun tana.

¹⁴ Koko una mur ra nga kai ra bilak na tarai,
Ma koko una vanavana ta ra nga kai ra umana
tena varpam.

¹⁵ Una tur irai kan ia, koko una vana tana;
Una tur ar, ma una vana pakit ia.

¹⁶ Tago pa dia va mat, ona pa dia ga pait value ra
varpam;

Ma ra nidiop pa i tadav diat, ona pa dia ga vabura
value ta tikai.

¹⁷ Tago dia en ra magit di ga long ia,
Ma dia mome ra polo na vain ba dia ga ra pa ia.

18 Ma ga ra nga kai ra tena takodo i da ra kapa i pupua,

Ma i manga kapa vanavana upi na keake tuna boko.

19 A nga kai ra umana tena varpam i da ra bingnimuna;

Pa dia nunure ra magit dia tutukai tana.

20 Natugu, una nuk pa kaugu tinata;

A talingam na valongore kaugu lavur varvai.

21 Koko una lingan kan diat;

Una kodop vake diat ta ra balam iat.

22 Tago diat dia tikan tadav diat dia laun tana,

Ma ra paka i diat par i lagar tana.

23 Una mono bat tuna ra balam;

Tago ra nilaun i arikai tana.

24 Koko una vatang ra tinata i vaongo,

Ma koko una pukue vagege ra varvai.

25 A matam na gigira uro na lua ka,

Ma ra pilpil na matam na gigira takodo ko.

26 Una nuk bulu pa ra nga ure ra kaum,

Ma una kure mal kaum lavur nga.

27 Koko una tapgaga ta ra papar a lima tuna ba ta ra papar a maira;

Una tak vakari vue ra kaum kan ra varpam.

5

A tinata na vartigal ure ra kaina mangamangana

¹ Natugu, una nuk pa kaugu kabinana,

Ma ra talingam na valongore kaugu minatoto;

² Upi una vatur vake ra bo na varbalaurai,

Ma upi a kabinana na ki ta ra ngiem.

³ Tago ra bul na ngie i ra enana vavina i vatua ra polo na livur,

Ma ra ngiene i duladula ta dir ma ra dangi;

⁴ Ma namur i mapak da ra kaumal,

Ma i mangi vartalai da ra pakat na vinarubu.

⁵ A ura kauna dir vutvut upi ra vinirua,

Ma i ruarua ra ruarua na tulungen;

⁶ Pa i nuk bulu pa ra nga na nilaun;

Kana lavur mangamangana pa dia tur bulu, ma pa i kapa.

⁷ Io, a umana bul, avat a valongore iau,

Ma koko avat a vana kan ra tinata na ngiegu.

⁸ Boina ba kaum nga na tur vailik kan ia,

Ma koko una vana maravai ra matakilalat i ra kubana;

⁹ Kan una tul tar kaum minamar ta ra umana enana,

Ma kaum nilaun ta ra tena varvakadik;

¹⁰ Kan a umana vaira diat a maur ma kaum peal magit,

Ma na tup u ra papalum ta ra kuba i ra enana;

¹¹ Ma ta ra mutuaim una riri,

Ba i palaur ra pakam ma ra viom,

¹² Ma una ga biti dari: Iau ga milikuane ra varvateten,

Ma ra balagu i ga pidimuane ra varpit!

¹³ Ma pa iau ga torom ta ra nilai kaugu umana tena vartovo,

Ma pa iau ga valongore ra tinata kai kaugu umana tena varvair.

¹⁴ I ga maravai ba ina kaina kakit

Livuan ta ra kivung kai ra tarai na lotu.

- 15 Una mome ra tava ta kaum tung na tava iat,
Ma ra tava ba i alir rikai ta kaum kivu.
- 16 Ta ra ava kaum lavur mata na tava diat a
talingir vurvurbit,
Ma ra umana tava alir diat a alir ta ra lavur pal a
nga?
- 17 Boina ba kaum uka diat,
Ma koko kamumur ma ra vaira piram.
- 18 Boina ba kaum mata na tava na ti doan;
Ma una gugu ta kaum tulai nina amur tulai me
ba u barmana boko.
- 19 Na da ra potar na me ma ra vakak na vavaguai
piram;
Boina una gugu vatikai ta ra iuiuna,
Ma una ga vatikai ta kana varmari.
- 20 Natugu, ta ra ava una rara ma ra enana vavina,
Ma amur a varkabait ma ra enana?
- 21 Tago ra lavur mangamangana kai ra tutana dia
kapa ta ra mata i ra Luluai,
Ma i nuk bulu pa kana lavur nga.
- 22 Ra lavur nirara iat kai ra tena varpam diat a vi
vake,
Ma na vavakai ta ra vinau na varpam kana iat.
- 23 Na virua tago pa i ga vartovo,
Ma na vana rara tago i lunga tuna.

6

*A tinata na vartigal ure ra kini na tabauma ma
ra vavaongo*

- 1 Natugu, ba u ga mulaot pi u a tur kia ure talaim,
Ba u ga vavalima pire tika na vaira,
- 2 Ma di tar kete u ma ra tinata na ngiem,
Ma di tar kinim vake u ma ra tinata na ngiem,

³ Io, una pait go, natugu, ma una valaun mule u,
Tago talaim i tar vatur vake ra varkurai ure u:
Una vana ma una bura timtibum pirana, ma una
kakail pire talaim.

⁴ Koko ra matam na pula ma ra va mat,
Ma koko ra pilpil na matam na mata vava;

⁵ Una pila ka da ra king na me i vilau kan ra tena
nirovoi,
Ma da ra beo i lop kan ra tena kapi beo.

⁶ U ra tabauma, una vana tadav ra rumi;
Una nuk pa kana mangamangana, ma una mi-
nana tana.

⁷ A dovotina, pa kana ta luluai,
Ba ta monamono, ba ta tena varkurai,

⁸ Ma i vaninare ke ra ana magit ta ra kilala na
keake,

Ma i varurue ra ana magit ta ra e na varuruai.

⁹ Aivia ra bung una va boko, u a tabauma?
Vingai una ga tut kan kaum nidiop?

¹⁰ Ta ik a mata vava, ta ik a nidiop,
Da likun ra lima ta ik upi da ngo,

¹¹ Ma ra kini na luveana na tadav u da ra tena
limlibur vakuku,
Ma ra niiba da ra tena kap vargal.

¹² A tutana vakuku, a tena varpam,
I vanavana ma i rara ra ngiene,

¹³ I pitu mata, i gege ra kakene,
I tutu ma ra kaka na limana,

¹⁴ A nuknukina i gegagege, i nuknuk upi ra kaina
vatikai,

I vaume ra varngangar;

¹⁵ Kari ra ana vinirua na tadav vakaian ia,

Na tagigi vakaian, ma pa da valaun ia.

¹⁶ Laptikai na magit ra Luluai i milmilikuane diat,
Lavurua dia da ra bilak na magit pirana:

¹⁷ A mara i kolakolo, a karameme i vaongo,
A lima ba i ubu doko ra tena takodo,

¹⁸ A bala ba i nuk upi ra varpam,
A keke i vutvut upi ra kaina,

¹⁹ A tena varvai ba i vatang ra vaongo,
Ma nina ba i vaume ra varngangar pire diat dia
barturana.

A tinata na vartigal ure ra nipo

²⁰ Natugu, una mur ra vartuluai tamam i tul tar
ia tam,

Ma koko una vana irai kan ra vartovo kai tinam.

²¹ Una vung vake ta ra nuknukim,
Una kurkurua me.

²² Ba u vanavana na rap lue u;

Ba u vava na balaure u;

Ma ba u tavangun amur a pirpir me.

²³ Tago ra vartuluai i da ra lamp, ma ra tinata na
vartovo i da ra kapa,

Ma ra varpit ta ra varvateten i da ra nga na
nilaun,

²⁴ Upi na balaure bat u kan ra kaina vavina,

Kan ra varmananai vavaongo ba ra enana i pait
ia.

²⁵ Koko ra balam na kaina upi ia tago a metekina,
Ma koko na valam pa u ma ra pilpil na matana;

²⁶ Tago ra paiga na vavina i mainge ke ra ana
nian,

Ma ga ra tena nipo, a vavina, i rovoi upi ra
ngatngat na nilaun.

27 Dave, ta tikai na kap ra iap ta ra bongobongono,
Ma pa na birao bar kana mal?

28 Ma dave, ta tikai na rua taun ra lakit,
Ma pa na rang ra kauna bar?

29 Damana nina i vana tadav ra taulai kai talaina;
Nina i bili ia pa na langalanga.

30 A tarai pa dia manga milikuane ra tena nilong,
ba i long

Upi na maur tago i mulmulum;

31 Ma ba di babare, na valavurua ma ra balbali;
Na bali ia ma ra lavur magit ta ra kubana.

32 Nina dir po ma ta vavina i tabobo;
Nina i pait ia i vakaina ra tulungeana iat.

33 Na kinkin ma na vavirvir,
Ma pa da pun vue kana niruva.

34 Tago ra tutana na ngangal ma ra varvampir,
Ma ta ra bung na varobo pa na varmari.

35 Na vue ke ra varkul;
Ma ba ra vartabar i ngala kakit, pa na maram
tana.

7

A mangamangana kai ra paiga na vavina

1 Natugu, una nuk vake kaugu lavur tinata,
Una vung vake kaugu lavur vartuluai piram;

2 Una toratorom ta kaugu lavur vartuluai ma una
laun,

Ma una balaure kaugu vartovo da ra kiau na
matam;

3 Una vi diat ta ra kaka na limam,
Una tumu diat ta ra mapina balam.

4 Una biti dari ta ra kabinana, U taigu.
Ma una vatang ra kapa na nuknuk ba talaim tuna;

- ⁵ Upi dir a balaure bat u kan ra enana vavina,
Kan ra enana ba i tatike ra kalakalami na tinata.
- ⁶ Tago iau ga ki ta ra mata na kalangar ta ra
kubagu,
Ma iau ga gigira irop ta ra ubene tana;
- ⁷ Ma iau ga na tadav tika na barmana i lunga,
Pire ra umana tuptup,
Ma iau ga gire ilam ia pire ra umana bul;
- ⁸ I alalu ra gunan maravai ta ra pakana ra vavina
i ki tana,
Ma i mur ra nga ba i vana ta ra kubana,
- ⁹ Ta ra talvivi, ta ra bung na ravian,
Ta ra bingnimuna ta ra marum ma ta ra bobotoi.
- ¹⁰ Ma ea, tika na vavina i totongo upi ia ie,
I mal da ra paiga na vavina, ma i tavir ra balana.
- ¹¹ A tena varuturut, ma pa i kure kana mamainga,
Ma pa i kiki bulu ta ra kubana;
- ¹² Go i kiki ta ra nga, namur ta ra tavul a bung,
Ma i kiki uai ta ra lavur nga varkuvo.
- ¹³ Damana i kinim vake, ma i galum ia,
I vamadara ma i biti tana:
- ¹⁴ A umana vartabar ure ra tinabar na varmaram
akari piragu;
Gori iau tar pait ot pa kaugu vavalima;
- ¹⁵ Kari iau tar irop upi ina totongo up u,
Upi ina ongor ma ra tinikan upi ra matam, ma iau
tar tikan tadav u.
- ¹⁶ Iau ga pale ra bo na kurit ta kaugu vava,
Ma ra mal i bolapit di ga vir ia ma ra kuara
Aigipto;
- ¹⁷ Iau ga imimire ra bira na davai, ra alo, ma ra
sinamon ta kaugu vava.

18 Una mai, dor a gugu varurung tuk tar ta ra
malana;

Dor a ga ma ra varmananai vargil.

19 Tago kaugu tutana pa i ki ati,

I tar vana vailik;

20 I tar kap ra popopoi na mani,

Ma na talil mulai ta ra kubana ba i palaioko ra
gai.

21 I vavamaram ia ma kana mari na tinata,

Ma i vo pa ia ma kana kalami na pirpir.

22 I mur vuavue,

Da ra bulumakau i vana upi da doka,

Ba da ra pap upi da vi ia,

23 Tuk tar ta ra pakana bung ba ra pu i tur ra
katina;

Da ra beo i pukai lulut ta ra kun,

Ma pa i nunure ba na virua tana.

24 Kari, a umana bul, avat a valongore iau,

Ma avat a nuk pa kaugu tinata.

25 Koko ra nuknukim na vana irai ta kana manga-
mangana,

Ma koko una rara ta kana lavur nga.

26 Tago i tar rapue vakinkin mangoro;

Maia, diat dia tar virua ure, a peal tuna diat.

27 A kubana i da ra nga upi ra ruarua na tulungen,

Ma i kuba ta ra kuba i ra umana minat.

8

A kabinana ia ra ko na magit ma i tur tukum

1 Dave, a kabinana pa i manga oraoro bar,

Ma pa di valongore vang ra nilai ra minatoto?

2 I tur arama ra ul a buana ta ra papar a nga,

Ma ta ra lavur nga varkuvo;

³ Ta ra papar a mataniolo ba di olaolo ta ra pia na pal tana,

Ta ra matakilalat ba di rukruk tana, i manga oraoro dari:

⁴ Avat a tarai, iau oro avat,

Ma ra nilaigu i tadav ra umana natu ra tarai.

⁵ Avat a umana tuptup, avat a minana;

Ma avat a umana lunga, boina ba na kapa ra bala i vavat.

⁶ Avat a valongore, tago ina tatike ra umana bo na magit i tuna,

Ma ina tak ra ngiegu ta ra dovotina ka;

⁷ Tago ra ngiegu na vatang ra dovotina;

Ma ra bul na ngiegu i milikuane ra bilak na mangamangana.

⁸ A lavur tinata na ngiegu dia takodo;

Pa ta tinata i gegagege ma pa ta tinata i rara tana.

⁹ Dia kapa pire ra matotono,

Ma nina i nuk tadav ra kabinana i mulaot ba dia takodo.

¹⁰ Avat a vatur vake kaugu varvateten, ma koko ra mani.

Ra kabinana, ma koko ra goled i ngatngat;

¹¹ Tago ra kabinana i ngatngat ta dir ma ra kiau na kalagi,

Ma ra lavur magit ba da kaina upi diat pa dia varogop me.

¹² Iau ra kabinana, iau tar la ta ra mangamangana kabatau,

Ma iau nuk tadav ra minatoto di pait ra umana kalamana magit me.

¹³ A variru tadav ra Luluai i milikuane ra kaina;

Iau milikuane tuna ra kolakolo na ninunuk, ma
ra ninguk,

Ra bilak na mangamangana, ma ra tinata i
gegagege.

14 A varvateten i vuna tagu, ma tagu di pait ot pa
ra magit,

Iau tar matoto, ma ra niongor i ki tagu.

15 Iau vuna tago ra umana king dia varkurai,
Ma ra umana luluai dia tul tar ra umana takodo
na vartuluai;

16 Iau ra vuna tago ra umana luluai na gunan dia
varkurai,

Ma ra umana ngalangala, ma ra umana tena
varkurai par ta ra. rakarakan a gunagu-
nan.

17 Iau mari diat dia mari iau,
Ma diat dia ongor ma ra tinikan upi iau diat a na
tadav iau.

18 A kini na uviana ma ra pite varpa dir ki piragu,
A tabarikik ba pa na panie ma ra mangamangana
takodo.

19 A vuaigu i boina ta dir ma ra goled, a goled i
ngatngat,

Ma kaugu tinavua i lia ta dir ma ra silva i kat tuna.

20 Iau vanavana ta ra nga na mangamangana
takodo,

Ta ra pal a nga na takodo na varkurai,

21 Upi ina vakale diat dia mainge iau ma ra
tabarikik,

Ma upi ina vabuka kadia umana pal na vuvu-
vung.

22 A Luluai i ga vaki iau ta ra vunapaina iat,
Ba pa i ga pait boko kana lavur papalum ania
tana.

²³ Di tar vatur iau pa ania iat, papa ra vunapaina,
Ba pa di ga pait vaarike boko ra rakarakan a
gunagunan.

²⁴ Di ga kava vaarike iau ba pata boko ra
lamanana,
Ma ra umana mata na tava ba dia buka ma ra
tava, patana boko.

²⁵ Ba pa di ga page boko ra umana ngala na luana,
Ba pa ta buabuana boko di ga kava vaarike iau;

²⁶ Ma pa i ga pait boko ra rakarakan a gunagunan
ba ra pupui,

Ba ra vunapai ra tobon i ra pia.

²⁷ Ba i ga vatur mal ra bala na bakut, iau ga ki,
Damana bula ba i ga valar vue ra lao ta ra ul a ta,

²⁸ Ba i ga mal vapidikat ra maup arama liu,
Ba i ga vapidikat ra umana mata na tava ta ra
bala na pia,

²⁹ Ba i a ga tul tar ra langun ta ra ta,
Upi koko ra lavur polo diat a piam vue kana
vartuluai,

Ba i ga valar ra vunapai ra rakarakan a gunagu-
nan,

³⁰ Iau ga ki maravut ia da ra tena madaka;

Ma i ga gugu vatikai tagu,

Iau ga malamalagene vatikai ta ra luaina matana;

³¹ Iau ga libur ta kana gunagunan ba ra tarai dia
ki tana,

Ma iau ga gugu ta ra umana natu i ra tarai.

³² Io, a umana bul, avat a valongore Iau,

Tago diat dia mur kaugu lavur nga dia ti doan.

³³ Avat a valongore ra varvateten, ma avat a
minana,

Ma koko avat a ole.

³⁴ I ti doan nam ra tutana ba na torom tagu,
Ba na mono ta kaugu mataniolo ta ra bungbung
par,

Ba na kiki pire ra tukal i kaugu matakilalat.

³⁵ Tago nina i tikan tadav iau i tikan tadav ra
nilaun,

Ma na vatur vake ra varmari tai ra Luluai.

³⁶ Ma nina i rara kan iau i vakaina ia iat mulai;
Ma diat par dia milikuane iau dia mainge ra
minat.

9

*Da mur ra kabinana, ma ra tuptup na manga-
mangana pata*

¹ A kabinana i tar pait ra kubana,
I tar vatur kana lavurua na pagapaga;

² I tar doko kana umana vavaguai i tar poto kana
polo na vain,

I tar vangan bula kana vatar na

³ I tar tulue vaarike kana umana tultul na vavina,
i oraoro

Ta ra umana ul a luana dia manga tuluai ta ra pia
na pal:

⁴ Nina ba i tuptup na ruk ati!

Ma ure nina i tabobo, i biti tana:

⁵ Avat a mai, avat a ian ta kaugu nian,

Ma avat a momo ta nam ra vain ba iau ga pota.

⁶ Avat a vana kan ra tuptup na mangamangana,
ma avat a laun,

Ma avat a vanavana ta ra nga na minatoto.

⁷ Nina i tovo vatakodo ra tena varkulumai pa na
gugu tana namur,

Ma nina i pit ra kaina tutana, da vakaina.

⁸ Koko una pit ra tena varkulumai, kan na milikuane u;

Una pit ra tena kabinana, ma na mari u.

⁹ Una vateten ra tena kabinana, ma na kabinana mulai;

Una tovo ra tena takodo, ma na tavua kana kabinana.

¹⁰ A variru tadav ra Luluai ta ra vunapai ra kabinana,

Ma ra minatoto kai ra Lia Kakit ia ra kabinana tuna.

¹¹ Tago ina vapeal kaum lavur bung,

Ma ina vanot kaum umana kilala na nilaun.

¹² Ba u kabinana, i vadongone u;

Ma ba u varkulumai, u kaka una puak pa boko a balbali.

¹³ Ia Papaua a tena varuturut;

A tuptup na vavina, ma pa i vavirvir.

¹⁴ Ma i kiki ta ra matakilalat i ra kubana,

Ta ra kiki ba i tur rikai ta ra pia na pal,

¹⁵ Upi na vatatabe diat dia vana pakit,

Diat dia vana kakit ta kadia vinavana;

¹⁶ Nina ba i tuptup na ruk ati!

Ma ure nina i tabobo, i biti tana:

¹⁷ Ra tava di long ia i kalakalami,

Ma ra gem ba di en ive i boina.

¹⁸ Ma ra tutana pa i nunure ba ra umana minat dia ki ie,

Ma ra umana talaina dia bang ta ra ruarua na tulungen.

10

Di valarue ra tena takodo ma ra tena varpiam

- 1 A umana tinata valavalar kai
Solomon.
Ba ra bul i kabinana tamana i gugu tana,
Ma ba ra bul i lunga nana i ngarao tana.
- 2 A tabarikik ba di ga long ia pa i vadongone ta
tikai,
Ma ga ra mangamangana takodo i varvalaun kan
ra minat.
- 3 A Luluai pa na nur vue ra bala i ra tena takodo
upi na mulmulum,
Ma i vung vue ke ra mamainga kai ra tena
varpam.
- 4 Nina i biluane ra papalum, na luveana,
Ma ga nina i ongaongor ta ra varvakai, na uviana.
- 5 A bul nina i varurue magit ta ra e na keake i
kabinana,
Ma ga ra bul i va mat ta ra e na varuruai i vuna
ta ra niruva.
- 6 A varvadoan i ki ta ra ulu i ra tena takodo,
Ma ra vakavakaina i ki ivai ta ra ngie i ra tena
varpam.
- 7 Di matamatane upi ra tena takodo, ma di pite pa
ia,
Ma ga ra iang i ra tena varpam na mareng ika.
- 8 Nina i kapa ra nuknukina i kapupi ra umana
vartuluai,
Ma nina i tatike ra tinata na papaua na virua.
- 9 Nina i dovot kana mangamangana vanavana
bulu,
Ma ga nina i vabilak kana mangamangana, da
kapa boko ure.
- 10 Nina i pitu mata i vuna ta ra varngangar,
Ma nina i tatike ra tinata na papaua na virua.
- 11 Ra ngie i ra tena takodo i da ra mata na nilaun,

Ma ra vakavakaina i ki ivai ta ra ngie i ra tena varpiam.

12 A milmilikan i vuna ta ra lavur varngangar,
Ma ga ra varmari i tuba ra labur varpiam par.

13 Di na tadav ra kabinana ta ra ngie i nina i kapa
ra nuknukina,

Ma ga ra virit i topa ra tamuru i ra papaua.

14 A umana tena kabinana dia vung vake ra
minatoto,

Ma ra ngie i ra umana papaua i da ra vinirua i
maravai.

15 A tabarikik kai ra uviana kana dekdek na pia
na pal,

Ma ra umana luveana dia virua ta kadia kini na
niiba.

16 Ra varvakai kai ra tena takodo i papait na
vatavua ra nilaun,

Ma ra vuai ra papalum kai ra tena varpiam i
papait na vatavua ra varvakaina.

17 Nina i nuk pa ra varvateten i vanavana ta ra
nga na nilaun,

Ma ga nina i pue vue ra varpit i vana rara.

18 A tena vavagu i ive ra milmilikan,

Ma nina ba i vatang ra tinata na varurai i lunga.

19 Ba da vangala ra tinata da rara bula tana,

Ma ga nina ba i kure bat ra ngiene i kabinana.

20 A karamea i ra tena takodo i da ra ngatngat na
silva;

Ma ra bala i ra umana tena varpiam pa i manga
topa ta magit.

21 Ra ngie i ra tena takodo i tabar mangoro,

Ma ga ra umana lunga dia mat ma ra papaua.

- 22 A varvadoan kai ra Luluai i vuna ta ra kini na uviana,
Ma ra niongor pa i vanot ia.
- 23 A lunga i libur ma ra kaina mangamangana,
Ma nina i kapa ra nuknukina i gugu ta ra kabinana.
- 24 Nina ra magit ba ra tena varpam i burutue na tadav ia muka,
Ma da tul tar ra magit ta ra tena takodo, nina i mainge.
- 25 Ba ra kalivuvur i bolo, ra tena varpam i panie tana,
Ma ra tena takodo i da ra vunapaina i tur okot tukum.
- 26 Da ra tava mapak ta ra pal a ngie i dat, ma da ra mi ta ra kiau na mata i dat,
Damana ra tabauma pire diat dia tultulue.
- 27 A variru tadav ra Luluai i valolokon ra kini ati ra pia,
Ma da vakom ra kilala kai ra tena varpam.
- 28 A mutuai ra kini nunur kai ra tena takodo a gugu,
Ma ra magit ba ra umana tena varpam dia ki pa ia na panie ke.
- 29 A nga kai ra Luluai ia ra bakbakit ure ra tena takodo,
Ma ga ra umana tena pait ra kaina dia virua tana.
- 30 Pa da tak vakari vue muka ra tena takodo,
Ma ga ra umana tena varpam pa diat a ki vatikai ta ra gunan.
- 31 Ra ngie i ra tena takodo i vuai vaarike ra kabinana,
Ma da poko kutu vue ra karamea i ra tena tavor.

³² A ura bul na ngie i ra tena takodo dir matoto ta
ra magit i vakak,
Ma ra ngie i ra umana tena varpam i tatike ra
magit i gegagege.

11

¹ A Luluai i milmilikuane tuna ra valavalar i rara,
Ma i manga gugu ta ra takodo na mamat.

² Ba da nuk vangala pa dat, dat a vavirvir boko;
Ma diat ba dia vaikilik pa mule diat dia kabinana.

³ A ko na mangamangana kai ra dovot na tarai na
lue rap diat,

Ma ga ra mangamangana gegagege kai ra umana
tena vavagu na vamutue diat.

⁴ Ta ra bung na kulot a tabarikik pa i topa ta magit,
Ma ga ra mangamangana takodo i varvalaun kan
ra minat.

⁵ A mangamangana takodo kai ra ko na tutana na
mal are kana nga,

Ma ga ra tena varpam na bura ta kana varpam
iat.

⁶ A mangamangana takodo kadiat dia dovot na
valaun diat,

Ma ra umana tena vavagu diat a virua ta kadia
kaina mamainga iat.

⁷ Ba ra tena varpam i mat, pa i ki pa mule ta
magit,

Ma ra nurnur kai ra bilak na tutana i panie.

⁸ Di valaun ra tena takodo kan ra magit na
varmonong,

Ma ra tena varpam i kia vue.

⁹ A tutana vakuku i vakaina talaina ma ra ngiene,

Ma ra umana tena takodo dia langalanga ure ra minatoto.

¹⁰ Ba ra umana tena takodo dia ki bulbulu, diat par ta ra pia na pal dia gugu;

Ma ba ra umana tena varpam dia virua, di kukula na gugu.

¹¹ A pia na pal i tavua ta ra varvadoan kai ra dovot na tarai,

Ma di vue pukue vue ta ra ngie i ra umana tena varpam.

¹² Nina i pidimuane talaina i papaua ka,

Ma nam ba i kapa ra nuknukina i ki mut uka.

¹³ A tena varurai i vanavana vurvurbit ma i vaarike ra magit i pidik,

Ma ra dovot na tutana pa i rarada.

¹⁴ Ona pa ta bo na varvateten, ra tarai dia bura; ma ba i peal ra umana tena varvateten, dia ki bulbulu.

¹⁵ Nina i tur kia ra vaira ure kana nilala na kaina tana,

Ma nina i milikuane ra vavalima na kiki bulu.

¹⁶ A bo na vavina i vatur vake ra variru,

Ma ra umana tena ra varpa dia vatur vake ra tabarikik.

¹⁷ A tena varmari i vadongone mule ia iat,

Ma ra tena varvakadik i vakaina ra pal a pakana iat.

¹⁸ A tena varpam i vatur vake ra vabongon i vaongo,

Ma ga nina i vaume ra mangamangana takodo i vatur vake ra dovot na vapuak.

¹⁹ Nina i tur padikat ta ra mangamangana takodo na vatur vake ra nilaun,

Ma nina i murmur ra kaina na mat i tana.

20 A Luluai i milikuane diat i gegagege ra nuknuk
i diat,

Ma ga diat i ko kakit kadia mangamangana i
manga gugu ta diat.

21 A dovotina muka, a varkurai na tadav ra tena
varpam,

Ma ga ra umana tena takodo da valaun diat.

22 Da ra boroi i mong ma ra mamar bibilau na
goled,

Damana ra metek na vavina ba pa i kapa ra
nuknukina.

23 A mamainga kai ra tena takodo i boina ka,
Ma ra tena varpam i ki pa ka ra ngala na kankan.

24 Ta tikai i vartabar ma i uviana ka tana;
Ma ta ra tikai i muie ra magit i takodo, ma i iba
vanavana tana.

25 A tena vartabar na ti maur boko,
Ma nina ba i tabar vamomo ra tarai da kabila
tabar vamoma.

26 A tarai diat a tata vabilak nina i muie vake ra
kon,

Ma ra varvadoan na ki ta ra ulu i nina ba i ivure.

27 Nina i ongor ma ra tinikan upi ra boina i tikan
upi ra varmananai,

Ma nina i ongor ma ra pepeng upi ra kaina na
tadav ia boko.

28 Nina ba i nurnur ta kana ngala na tabarikik na
bura ka,

Ma ra umana tena takodo diat a lubalubang da ra
mapina davai.

29 Nina i vapurpuruan ra kubana iat na vatur
vake ra vuvu tana,

Ma ra lunga na tultul pire ra tena kabinana.

30 A vuai ra tena takodo i da ra davai na nilaun,

Ma ra tena kabinana i ting valar pa ra tulungea i
ra tarai.

³¹ Ea, da bali boko ra tena takodo ati rapia,
Ma da manga balbali pire ra bilak na tutana ma
ra tena varpam.

12

¹ Nina i mainge ra varvateten i mainge ra kabi-
nana,

Ma nina i milikuane ra varpit i tuptup uka.

² A Luluai na manane ra bo na tutana,
Ma na kure vakaina ra tutana ba i bilak ra
nuknukina.

³ Pa ta tutana na ki padikat ure ra bilak na
mangamangana,

Ma ra vunapai ra tena takodo pa na takari muka.

⁴ A vavina ba i gomgom kana mangamangana i da
ra kere na minamar ta ra ulu i kana tutana,
Ma nina i pait ra magit na vavirvir i da ra maroto
ta ra uruna.

⁵ A nuknuk i ra umana tena takodo i ko,
Ma ra varvateten kai ra umana tena varpam i
vaongo ko.

⁶ A tinata kai ra umana tena varpam i kobot upi
ra gap,

Ma ga ra ngie i ra umana tena takodo na valaun
diat.

⁷ Di vue pukue vue ra umana tena varpam, ma
dia panie,

Ma ga ra kuba i ra umana tena takodo na tur uka.

⁸ Di pite pa tikai varogop ma kana kabinana,
Ma di pidimuane ke nina i gegagege ra balana.

⁹ Nina di ru ia a ik ika, ma tika na tultul i ki pirana,
i boina,

Ma pa i boina ba tikai i ru mule, ma i iba upi ra nian.

¹⁰ A tena takodo i mari kana vavaguai,

Ma ga ra bala i ra tena varpam i varvakadik.

¹¹ Nina i palum kana pia na uma na varurue ra ngala na magit na nian,

Ma ga nina ba i murmur ra mangamangana vakuku i papaua.

¹² A bilak na tutana i mainge ba na pait ra kaina, Ma ga ra okor i ra tena takodo i vuai.

¹³ Ba i rara ra ngie i ra tutana i da ra palai pirana, Ma ga ra tena takodo na langalanga kan ra purpuruan.

¹⁴ A tutana na maur ma ra boina ure ra vuai ra ngiene,

Ma ra magit ba ra lima i tikai na pait ia da bali ia pirana.

¹⁵ A papaua i nuk ia ba i takodo kana nga, Ma ga nina i kabinana i kapupi ra varvateten.

¹⁶ A kankan kai ra lunga i po rikai muka,

Ma ga ra tutana i matoto i ive ra magit na vavirvir.

¹⁷ Nina i tati ke ra dovotina i vaarike ra mangamangana takodo,

Ma ra kaina tena varvai i vaongo.

¹⁸ Nina i lulut kana tinata i varvakinkin da ra pakat na vinarubu,

Ma ra karamema i ra tena kabinana i varvalagar.

¹⁹ A ngia i dovot na tur pa na mutu,

Ma ra karameme ba i vaongo i panie lulut.

²⁰ A vavagu i ki ta ra bala i diat dia varpit upi ra kaina,

Ma diat dia tata rangup upi ra malmal dia gugu.

²¹ Pa ta kaina magit na tadav ra tena takodo,

Ma ga ra tena varpam na tup ia.

²² A Luluai i milikuane ra ngia i vaongo,
Ma ga diat dia pait ra dovotina i manga gugu ta
diat.

²³ A tutana i minana i ive kana kabinana,
Ma ga ra nuknuk i ra umana papaua i varvarvai
ta ra magit na papaua.

²⁴ A lima i ra tena ongor na vatur vake ra varku-
rai,

Ma ga ra tabauma na ki na vilavilau.

²⁵ A nginarao i vuna ba i mamat ra nuknuk i ra
tutana,

Ma ra bo na tinata i vagugu ia.

²⁶ A tena takodo i rap bulu talaina,
Ma ga ra mangamangana kai ra tena varpam i
varara diat.

²⁷ A tabauma pa i rove pa ta magit,
Ma ga ra tena ongor na vatur vake ra ngatngat na
tabarikik.

²⁸ Da na tadav ra nilaun ta ra nga na mangaman-
gana takodo,

Ma ra minat pa i tur ta kana pal a nga.

13

¹ A bul ba i kabinana i kapupi ra varvateten kai
tamana,

Ma ga ra tena varkulumai pa i nuk pa ra varpit.

² A tutana na en ra boina ure ra vuai ra ngiene,
Ma ra tena vavagu i mainge ke ra vakavakaina.

³ Nina i mono bat ra ngiene i vatur vake kana
nilaun,

Ma ga nina i manga tak ra ngiene na virua.

⁴ A bala i ra tabauma i mamainga, ma pa i vatur
vake ta magit,

Ma ra bala i ra umana tena ongor na ti maur boko.

⁵ A takodo na tutana i milikuane ra vaongo,
Ma ga ra kaina tutana i milmilikuan ma i vuna ta
ra vavirvir.

⁶ A mangamangana takodo i mono bat nina ba i
dovot kana mangamangana,
Ma ra bilak na mangamangana i vue pukue vue
ra tena varpiam.

⁷ Tikai i malamala uviana ma pa i vung ta magit;
Ta ra tikai i malamala luveana ma i vung ra peal
magit.

⁸ A tutana i varkul ure kana nilaun ma kana ngala
na tabarikik,

Ma ra luveana pa da vaununge.

⁹ A kapa kai ra umana tena takodo i manga birao,
Ma ra lamp kai ra umana tena varpiam da pun ia.

¹⁰ A papait na luluai i vuna ta ra varngangar,
Ma ra kabinana i ki pire diat dia matoto.

¹¹ A tabarikik ba di lu varurue ma ra mangaman-
gana vakuku na panie mulai,

Ma ra magit di vatur vake ure ra papalum na
ngala vanavana.

¹² A bala i diat dia vala ki ung upi ta magit i papait
na tabulbulu,

Ma ba da vatur vake kada mamainga i da ra davai
na nilaun.

¹³ Nina i pidimuanne ra tinata i vakaina mule,
Ma ga nina ba i ru ra vartuluai na vatur vake ra
vapuak.

¹⁴ A vartovo kai ra umana tena kabinana i da ra
mata na nilaun,

Upi da laun kan ra lavur palai na minat.

¹⁵ Da manamanane ra bo na minatoto,

Ma ga ra nga kai ra umana tena vavagu i dekdek ika.

16 A tarai par ba dia matoto dia papalum ma ra kabinana,

Ma ga ra lunga i vaarike vurvurbingitane ra magit na papaua.

17 A kaina vilavilau i bura ta ra kaina, Ma ga ra dovot na tultul i valavalaun.

18 A kini na luveana ma ra vavirvir dir a tadav nina ba na piam vue ra varvarteten,

Ma ga nina ba na nuk pa ra varpit da ru ia boko.

19 Ba da pait ot pa kada mamainga i kalakalami ta ra bala i dat,

Ma i da ra magit na milmilikuan pire ra umana lunga ba diat a vung vue ra varpiam.

20 Una varait ma ra umana tena kabinana, ma una kabinana bula;

Ma nina dia talaina ma ra umana lunga na kadik.

21 A vinirua i korot mur pa ra umana tena varpiam,

Ma da vabongon ra umana tena takodo ma ra boina.

22 A bo na tutana i vakale ra umana bul mur tana ma kana tabarikik,

Ma ra vurvur magit kai ra tena varpiam di vung vake ure ra tena takodo.

23 A ngala na magit na nian ta ra uma kai ra umana luveana,

Ma i kaina ka ure ra mangamangana ba pa i takodo.

24 Nina ba pa i vaminana natuna ma ra virit i milikuane,

Ma ga nina ba i mari ia i vala vapagumanena.

25 A tena takodo i iaian ma i maur tana,

Ma ga ra bala i ra tena varpiam na ti mulmulum.

14

¹ A vaden ba dia kabinana dia pait mal ra kubakuba i diat,

Ma ra papaua i re vue ma ra limana iat.

² Nina ba i dovot kana vinavana i ru ra Luluai, Ma ga nina ba i gegagege kana mangamangana i pidimuane.

³ A virit i ki ta ra ngie i ra lunga ure kana mangamangana luluai,

Ma ga ra ngie i ra umana tena kabinana na vaale bat diat.

⁴ Ona pa ta bulumakau, pa di vung ana ta kon; A tabarikik i tavua ta ra dekdek i ra bulumakau.

⁵ A dovot na tena varvai pa na vaongo, Ma ga ra kaina tena varvai i vartuam uka.

⁶ A tena varkulumai i tikan upi ra kabinana, ma pa i na tadav ia,

Ma ra kabinana pa i dekdek tadav nina i kapa ra nuknukina.

⁷ Una vana kan ra luaina mata i ra lunga, Tago pa una matote ta tinata na kabinana tana.

⁸ A matotono i nunure kana nga, kana kabinana nam;

Ma ra umana lunga dia papaua ma ra vartuam.

⁹ A umana lunga dia varkulumai ure ra vuai ra kaina mangamangana,

Ma ra varmari i ki livuan ta ra umana tena takodo.

¹⁰ A nuknuk i dat i matoto ta kana niligur iat, Ma ra vaira pa i kairane maravut ia ta kana gugu.

¹¹ A kuba i ra tena varpiam na tarip,

Ma ga ra pal na mal kai ra dovot na tutana na tur bulu.

12 Tika na nga a tarai dia biti ba i takodo,

Ma ra tukuna i tadav ra minat.

13 Ba ra tarai dia nonganongon, ra bala i diat i ligur uka;

Ma ra mutuai ra gugu a tinabun uka.

14 Nina ba ra balana i vana rara na milamila ta kana mangamangana iat,

Ma ra bo na tutana na ti maur ma kana papalum iat.

15 A tutana i tuptup i kapupi ra lavur tinata,

Ma ra matotono i nuk bulu pa kana vinavana.

16 A tena kabinana i burut, ma i vana kan ra varpiam;

Ma ra lunga i ngangangal ma ra kulot, ma pa i burut.

17 A lup kankan na pait ra magit na papaua,

Ma di milikuane ra tutana ba i varpit ure ra varpiam.

18 A umana tuptup dia vatur vake ra papaua,

Ma ga ra umana tena kabinana dia toke ra kabinana.

19 A umana tena varpiam dia va timtibum ta ra luaina mata i ra umana boina,

Ma ra umana bilak ta ra mataniolo kai ra tena takodo.

20 A luveana, talaina bula i milikuane,

Ma mangoro dia talaina ma ra uviana.

21 Nina i pidimuane talaina i varpiam,

Ma ga nina i mari ra umana luveana i ti doan nam.

22 Dave, diat dia nuk upi ra varpiam pa dia vana rara vang?

Diat dia nuk upi ra boina diat a vatur vake ra
varmari ma ra dovotina.

²³ A lavur papalum par dia vuna ta ra vabongon,
Ma ra kinanang na pirpir ika i valuveana dat.

²⁴ A kere kai ra umana tena kabinana, kadia
kabinana;

Ma ra kere kai ra umana lunga, kadia papaua ka.

²⁵ A dovot na tena varvai i valangalanga ra tarai,
Ma nina ba i vatang ra vaongo a tena vartuam
nam.

²⁶ Nina i ru ra Luluai pa i burut tuna,

Ma ra umana natuna kadiat ra pal na bakbakit.

²⁷ A variru tadav ra Luluai ia ra mata na nilaun,
Upi da laun tana kan ra lavur palai na minat.

²⁸ A king i mamar ta ra ngala na kor na tarai,

Ma ba ra luluai i iba upi ra tarai. na virua ka.

²⁹ Nina i vavabing ma ra kankan i ngala kana
kabinana,

Ma ra tena nirut i vangala pa ra papaua.

³⁰ Ba ra bala i dat i ngo, ra pal a paka i dat i laun
bulu;

Ma ra varpin i vamaroto ra uru i dat.

³¹ Nina i ki taun ra tolong i kaba nina i ga vaki ia,
Ma ga nina ba i mari ra biaui i ru ia.

³² A tena varpiam i virua ta kana varpiam,

Ma ra tena takodo i rivarivan ta kana mangaman-
gana takodo.

³³ A kabinana i kiki ta ra bala i nina i kapa ra
nuknukina,

Ma ra magit i ki ta ra bala i ra umana lunga da
vaarike boko.

³⁴ A mangamangana takodo i vangala ra vuna
gunan,

Ma ga ra varpiam i vabilak ra vuna tarai.

³⁵ Ra king i manane ra tultul i papalum ma ra kabinana,
Ma i kankanuane nina i pait ra magit di ruva tana.

15

- ¹ A tinata na varmaram i pun vue ra kankan,
Ma ga ra dekdek na tinata i vuna ta ra karvuvu.
- ² A karamea i ra tena kabinana i tatike mal ra tinata na minatoto,
Ma ga ra ngie i ra lunga i lingire ra tinata na papaua.
- ³ A mata i ra Luluai i gire ra lavur gunagunan par,
Ma i makmakile ra umana kaina ma ra umana boina.
- ⁴ Ba ra karamea i dat i varmaram i da ra davai na nilaun,
Ma ba i rara ra tulungea i dat na kinkin tana.
- ⁵ A lunga i pue vue ra varvateten kai tamana,
Ma ga nina ba i kapupi ra varpit i kabinana.
- ⁶ Ta ra kuba i ra tena takodo i ngala ra tabarikik,
Ma na kaina ra vapuak kai ra umana tena varpiam.
- ⁷ A ngie i ra umana tena kabinana i imimire ra kabinana,
Ma ga ra bala i ra umana lunga pata.
- ⁸ A vartabar kai ra umana tena varpiam i da ra magit na milmilikan pira ra Luluai,
Ma i manga gugu ka ta ra niaring kai ra dovot na tarai.
- ⁹ A mangamangana kai ra tena varpiam i da ra magit na milmilikan pira ra Luluai,
Ma i mari ka nina i mur ra mangamangana takodo.

- 10 Nina i vana kan ra nga na tabun boko ta ra varpit,
Ma nina i milikuane ra varpit na virua.
- 11 A ruarua na tulungen ma ra tavul a vinirua dir tur ta ra luaina mata i ra Luluai,
Damana muka ra bala i ra tarai bula!
- 12 A tena varkulumai pa i mainge ra varpit,
Ma pa i vana tadav ra umana tena kabinana.
- 13 Ba i gugu ra bala i dat, na barbar ra mata i dat;
Ma ga ba i tabun ra bala i dat, ra tulungea i dat i kinkin.
- 14 Ba tikai i kapa ra nuknukina, i tikatikan upi ra kabinana;
Ma ra ngie i ra umana lunga i nga ra magit na papaua.
- 15 A biaui i ki na malari ra bungbung par,
Ma ga nina i lagar i lukalukara vatikai.
- 16 I boina ba da vatur ra ikilik na tabarikik ika varurung ma ra variru tadav ra Luluai,
Ma pa i boina ba da vung ra ngatngat na vurvur magit varurung ma ra purpuruan.
- 17 Ba da en ra vurigir ma da varmari tana i boina,
Ma ra monoina bulumakau varurung ma ra milmilikuan pa i boina.
- 18 A tena kulot i vuna ta ra varpuapuai,
Ma nina i vavabing ma ra kankan i vango ra varngangar.
- 19 A kait i tavua ta ra nga kai ra tabauma,
Ma ga ra nga kai ra tena takodo i tamataman.
- 20 A bul a tena kabinana i vagugu tamana,
Ma ga ra papaua i pidimuane nana.
- 21 A lunga i gugu ta ra papaua na mangamangana,

Ma ga ra tutana ba i kabinana i mal vatakodo kana vinavana.

22 Ona pa da pirpir guvai, pa da pait ot pa ra umana varkurai;

Ma ona i peal ra umana tena varvateten da pait valar pa diat.

23 A tutana i gugu ta kana tinata na balbali,

Ma ba di tatike ra tinata ta ra kilalana iat, i boina tuna nam.

24 A tena kabinana i vana ta ra nga na nilaun urama,

Upi na vana kan ra ruarua na tulungen ara iat.

25 A Luluai na rubat vue ra kuba i nina i ngala ra nuknukina ure mule.

Ma na vatur vapadikat ra langun kai ra ua na vavina.

26 A lavur kaina nuknuk dia da ra magit na milmilikuan pire ra Luluai,

Ma ra mari na tinata i gomgom.

27 Nina i vakavakaina upi na vangala kana tabarikik i vakaina ra kubana iat,

Ma ga nina i milikuane ra kul varbat na ti laun.

28 A bala i ra tena takodo i nuk vaot ra tinata na balbali,

Ma ga ra ngie i ra tena varpam i lingire vaarike ra umana kaina mangana tinata.

29 A Luluai i ki vailik kan ra umana tena varpam, Ma i torom ta ra niaring kai ra umana tena takodo.

30 Ba ta magit i vakapa ra mata i dat, a bala i dat i gugu tana;

Ma ba da valongore ra bo na magit, a uru i dat i lagar tana.

31 Nina i valongore ra varpit ure ra nilaun,

Ma ki livuan pire ra umana tena kabinana.

³² Nina i ole ra varvateten i pidimuane ra tulungeana iat,

Ma ga nina i kapupi ra varpit na matoto tana.

³³ A variru tadav ra Luluai i vuna ta ra kabinana, Ma ra kini vovovon na vuna ta ra variru.

16

A umana tinata valavalar ure ra nilaun ma ra mangamangana

¹ A ninunuk ta ra bala i diat, a magit kai ra tarai; Ma ga ra Luluai i tul tar ra tinata na balbali ta ra ngie i dat.

² A lavur mangamangana kai ra tutana dia gomgom ta ra luaina matana.

Ma ga ra Luluai i valar ra nuknuk i ra tarai.

³ Una nur tar kaum lavur papalum tai ra Luluai, Ma da ga pait ot pa ra umana magit u ga nuk pa ia.

⁴ A Luluai i ga pait ra lavur magit ure kadia papalum tikatikai,

Ma ra tena varpam iat ure ra bung na vinirua.

⁵ Diat par ba i ngala ra nuknuk i diat ure diat mulai, ra Luluai i milikuane diat;

A dovotina muka, a varkurai na tadav diat.

⁶ Di varkul ure ra varpam ma ra varmari ma ra dovotina,

Ma ba di ru ra Luluai a tarai dia vana kan ra varpam.

⁷ Ba ra Luluai i manane ra mangamangana kai ta tikai,

I vamaram guve diat ma kana lavur ebar bula.

- 8 A ikilik na tabarikik ba i tur varurung ma ra mangamangana takodo
I boina ta dir ma ra ngala na vapuak varurung ma ra mangamangana ba pa i takodo.
- 9 A tutana i nununuk upi ra nga ba na vana tana, Ma ra Luluai i vateten tar kana vinavana tana.
- 10 A mamat na tinata i arikai ta ra ngie i ra king, Ba i varkurai ra ngiene pa na rara.
- 11 A takodo na valavalar ma ra takodo na mamat dir vuna tai ra Luluai, Ia iat i ga pait ra lavur mamat ta ra kakakap.
- 12 A umana king dia milmilikuane tuna ra kaina mangamangana, Tago ra kiki na king i tur dekdek ta ra mangamangana takodo.
- 13 A umana king dia manga gugu ta ra takodo na tinata, Ma dia manane nina ba i ko kana pirpir.
- 14 A kankan kai ra king i da ra tena varvai ure ra minat, A tena kabinana i vamaram pa ia.
- 15 Ba ra king i matana varmari i da ra nilaun, Ma kana varmananai i da ra bakut na bata.
- 16 A niongor upi ra kabinana i boina ta dir ma ra niongor upi ra goled; I boina ba da pilak pa ra niongor upi ra minatoto, ma koko ra niongor upi ra silva.
- 17 A nga kai ra dovot na tarai i vana irai kan ra varpiam; Nina i balaure kana vinavana i vaale bat kana nilaun.
- 18 A mangamangana kolakolo i lua, namur ra vinirua; Ma ra papait na luluai i lua, namur ra bunura.

- 19 I boina ba na madu ra bala i dat varurung ma
ra umana luveana,
Ma pa i boina ba da kale ra magit di ga ra pa ia
varurung ma diat dia papait na luluai.
- 20 Nina i nuk pa ra tinata na tikan tadav ra boina,
Ma nina i nurnur tai ra Luluai i ti doan.
- 21 Nina i kabinana ra nuknukina da vatang ia ba
a matotono,
Ma ba i kalakalami ra tinata a vartovo na tavua.
- 22 Ba tikai i vatur vake ra minatoto i da ra mata
na nilaun pirana,
Ma ra papaua kai ra umana lunga i vakadik diat.
- 23 A nuknuk i ra tena kabinana i vateten ra
ngiene,
Ma i vanot kana pirpir ma ra kabinana.
- 24 A mari na tinata i da ra polo na livur,
I kalakalami ta ra bala i dat, ma ra uru i dat i lagar
tana.
- 25 Tika na nga a tarai dia biti ba i takodo,
Ma ra tukuna i tadav ra minat.
- 26 A mamainga kai ra tena papalum upi ra magit
i vuna ta kana niongor,
Tago ra mulmulum i varvargat ia.
- 27 A tutana vakuku i nuknuk upi ra kaina,
Ma kana tinata i maramararang.
- 28 A tavis na tutana i imire vurvurbingitane ra
varngangar,
Ma ra tena varmaianao i varbaiane diat dia ki na
bartalaina tuna.
- 29 A tena vakavakaina i lam pa talaina,
Ma i agur pa ia ta ra nga ba pa i boina.
- 30 Nina i vapula bat ra matana i nununuk upi ra
magit i gegagege,
Nina i paum bat ra bul na ngiene i pait ot pa ra
varpiam.

³¹ Ra ulu i nina i kua i da ra kere na minamar,
Da tikan tadav ia ta ra nga na mangamangana
takodo.

³² Nina i vavabing ma ra kankan i boina ta dir ma
ra lebe,
Ma nina i kure bat ra nuknukina i boina ta dir ma
nina i uvia pa ra pia na pal.

³³ Di padapadailam upi ra magit,
Ma kai ra Luluai ka ra varkurai tuna tana.

17

¹ Ona da ki na varmaram ma da en ra ngungu
magit ba pa ta nangngang tana,
I boina ta dir ma ra pal ba i tup ia ra lukara tana
ma ra varngangar bula.

² A tultul ba na mal kana papalum na vatur vake
ra varkurai ure natu i ra luluai ba i bilak
kana mangamangana,
Ma na vatur vake ra tiniba na tabarikik varurung
ma nam ra barturana.

³ Di tun vagongom ra silva ta ra kabala, ma ra
goled ta ra ubu,

Ma ga ra Luluai i valar ra bala i ra tarai.

⁴ A tena pait ra kaina i kapupi ra bilak na tinata,
Ma ra tena vartuam i nuk pa ra pirpir maul.

⁵ Nina i kulume ra tolong i vul nina i ga vaki ia,
Ma nina i gugu ta ra magit na varmonong pa na
pila ta ra varkurai.

⁶ A umana bul mur dia da ra kere pire ra umana
patuana,

Ma ra umana bul dia langlang ta ra umana tama
i diat.

⁷ A bo na tinata pa i topa ra lunga;

Ma damana ra vaongo pa i topa tuna ra luluai.

8 A vartabar i da ra ngatngat na vat pire nina i tul tar ia;

A lavur gunan ba i vana tana i tavua.

9 Nina i tuba ra kaina mangamangana i tikan upi ra varmari,

Ma ga nina i vaarike milat pa ra magit i varbaiane diat dia ki na bartalaina.

10 A varpit i ki muka ta ra uru i ra tutana ba i matoto,

Ma ra lunga pa i boina ta ra mar na mememene.

11 A tena varongongi i mainge ke ra vinarubu na varpam,

Ma da tuluue ra dekdek na tultul pirana.

12 I boina a ik ba tika na tutana dir a varkuvo ma tika na bear* ba di ga long ra umana natuna kan ia,

Ma pa i boina ba na barat ra lunga.

13 Nina i bali ra boina ma ra kaina, Ra kaina pa na vana kan ra kubana.

14 A vunapai ra varngangar i da ra tua na tava ka, Kari una nur vue ra ik. a vartoto ba pa ta varngangar boko.

15 Nina i kure valangalanga ra tena varpam, ma nina i kure vakaina ra tena takodo,

Dir par ra Luluai i milikuane dir.

16 Ta ra ava ra lunga i vatur vake ra mani upi na kul ra kabinana me,

Ma ra nuknukina pa i tale?

17 A talai dat tuna i varmari vatikai,

Ma di kava tura i dat ure ra bung ba na tup dat.

18 A tutana ba pa i kabinana i vavalima,

Ma i tur kia ure ta tikai ta ra luaina mata i talaina.

---

* 17:12: A bear, tika na mangana leing, a tena varkarat ma i ngala ra dekdekina.

- 19 Nina i mainge ra varpam i mainge ra varngan-
gar;
Ma nina i pait vangala ra matakilalat ta ra kubana
urama i tikatikan upi ra vinirua.
- 20 Nina i gegagege ra nuknukina pa na gire tadav
ra bo na magit,
Ma nina ba i rara ra karameana na bura ta ra
magit na varmonong.
- 21 Nina i vangala ra lunga na lingligur tana,
Ma nina dir tamana ma ra lunga pa na gugu.
- 22 A gugu ta ra nuknuk i dat i valagar dat,
Ma ra tinabun ta ra bala i dat i vapalaur dat.
- 23 A kaina tutana i alube pa ra kul varbat ta tikai
i ga ive ta ra bongobongono,
Upi na pukue varara ra nga na varkurai.
- 24 A kabinana i ki ta ra luaina mata i nina i kapa
ra nuknukina,
Ma ga ra mata i ra lunga i tikatikan ta ra langlan-
gun na rakarakan a gunagunan.
- 25 Ona tika na bul i papaua tamana i tabun ure,
Ma i da ra magit i mapak pire nina ba i ga kava
vaarike.
- 26 Pa i boina ba da vanganga ra tena takodo,
Ma pa i boina bula ba da luba ra umana ngalan-
gala ure ra dovot na mangamangana.
- 27 Nina i tatike ra paupau tinata ka i kabinana,
Ma nina ba pa i ngangar ra nuknukina a ma-
totono nam.
- 28 Damana bula ra lunga, ba i ki mut di biti ba i
kabinana;
Ba i paum bat ra ngiene di biti ba i matoto.

18

- 1 Nina i kiki irai i nuk pa kana mamainga iat,

Ma i varngangar ma ra lavur dovot na kabinana par.

² A lunga pa i gugu ta ra minatoto,
I mainge ke ba na vaarike ra nuknukina iat.

³ Ba ra tena varpam i pot, a milmilikuan bula i pot;

Ma ra vavirvir dir vut varurung ma ra varvul.

⁴ A tinata kai ra tutana i da ra tava i lubu;
A vunapai ra kabinana i da ra tava alir.

⁵ Pa i boina ba da mari ra tena varpam ta ra varkurai,

Ma damana bula pa i boina ba da okole vue ra tena takodo.

⁶ A ngie i ra lunga i vuna ta ra varpuapuai,
Ma kana tinata i vuna ta ra varkita.

⁷ A tinata kai ra lunga. i vuna ta kana vinirua,
Ma ra ngiene i da ra kun ure ra tulungeana.

⁸ A lavur tinata kai ra tena varmaianao dia da ra magit i kalakalami,

Dia ruk tara bala i ra tarai ara iat.

⁹ Nina i talatalangan ta kana papalum

Dir turana ma ra tena varli.

¹⁰ A iang i ra Luluai i da ra dekdek na pal na bakbakit;

A tena takodo i vilau tar tana ma i ki bulu tana.

¹¹ A tabarikik kai ra uviana i da ra dekdek na pia na pal pirana,

Ma ia iat i nuk ia ba i da ra ngala na liplip pirana.

¹² Lua ta ra vinirua ra nuknuk i ra tarai i mala-mala ngala;

Ma ra kini vovovon i lua, namur ra variruru.

¹³ Ba tikai i tata balbali ma pa i valongore boko ra tinata,

I da ra magit na papaua ma ra vavirvir pirana.

14 A tulungea i ra tutana i puak pa kana binilua,
Ma to ia na puak pa ra tulungea i nina ba i tabun?

15 A bala i ra matotono i varurue ra kabinana,
Ma ra talinga i ra tena kabinana i titatikan upi ra
minatoto.

16 A vartabar kai ta tikai i mal are kana nga,
Ma i ben pa ia ta ra luaina mata i raumana ngala.

17 Ba tikai i lua ma ra tinata na vartakun, di biti
ba kan i takodo,

Tuk tar nam ba kana ebar i vut ma i tir ia.

18 A padapadailam i vango ra varngangar,

Ma i varkurai livuan ta ra umana luluai.

19 Ba da maravut tura i dat i da ra ongor na pia na
pal,

Ma ra umana vargegelenai dia da ra okobat ta ra
pal na bakbakit.

20 A bala i ra tutana na ti maur ma ra vuai ra
ngiene;

Na ti maur ma ra vabongon ure kana tinata.

21 A karamea i ra tarai i vuna ta ra minat ma ta ra
nilaun,

Ma diat dia manga tata diat a en ra vuaina.

22 Nina dir taulai ma ra bo na vavina i tar tikan
tadav ra bo na magit,

Ma i tar vatur vake ra varmari kai ra Luluai.

23 A luveana i lulul uka,

Ma ga ra uviana i ngangar kana tinata na balbali.

24 Ba tikai dia bartalaina ma ra tarai par, pa na
boina tana;

Ma ga tika na talai dat i ki, ma i manga ki petep
ta dir ma tura i dat.

19

1 A luveana ba i dovot kana mangamangana i
boina

Ta dir ma ra tutana ba i bilak kana tinata ma i papaua bula.

² Damana bula, ba ra bala i dat i tuptup pa i boina, Ma nina ba i vana rurut na rara.

³ Ba ra tutana i vakaina kana nga ma ra mangamangana tuptup,

A balana i urur ure ra Luluai.

⁴ Ba tikai i uviana, mangoro dia talaina me;

Ma ra luveana, talaina i vana kan ia ka.

⁵ A varkurai na tadav ra tena varvai ba i tavir,

Ma nina ba i vatang ra vaongo pa na pila ta ra balbali.

⁶ Mangoro dia lulul ra tena varmari,

Ma ra tarai par dia talaina ma ra tena vartabar.

A umana turana par dia milikuane ra luveana,

⁷ Ma damana muka ra umana talaina dia vana vailik kan ia!

I vila mur diat ma ra tinata, ma pata, dia tar vana ka.

⁸ Nina i ongor upi ra kabinana i mari ra balana iat;

Ma nina i balaure vake ra minatoto na tikan tadav ra boina.

⁹ A tena varvai ba i tavir pa na pila ta ra varkurai,

Ma nina ba i vatang ra vaongo na virua.

¹⁰ Pa i topa ra lunga pi na lukalukara,

Ma damana bula pa i topa tuna ra tultul ba na kure ra umana luluai.

¹¹ Ba tikai i matoto i vovovon ma ra kankan,

Ma ra magit na gugu pirana pi na nur vue ra nirara.

¹² Ba ra king i kulot i da ra leon i kukukula,

Ma ga kana varmari i da ra mavoko ta ra vura.

¹³ Ba tika na bul i lunga i da ra magit na varmonong pire tamana,

Ma ra varngangar kai tika na vavina i taulai i da
ra pal i tuatua vatikai.

14 A pal ma ra tabarikik da kale dir ta ra umana
tama i dat,

Ma ra Luluai iat i tul tar ra vavina ta dat, a tena
kabinana.

15 A mangamangana tabauma i vuna ba da taru-
rungai,

Ma ra tena talanguan na ti malari ma ra mulmu-
lum.

16 Nina i toratorom ta ra vartuluai i balaure kana
nilaun iat;

Ma nina ba pa i mataure kana vinavana na virua
ka.

17 Nina ba i mari ra umana luveana i la tar ra
magit tai ra Luluai,

Ma ra Luluai na bali boko kana bo na mangaman-
gana.

18 Una virit natum a tutana, tago kan na boina
tana;

Ma koko una bala upi kana vinirua.

19 A balakadik na varkul boko.

Tago ona u varporong ure, una pait mule.

20 Una valongore ra tinata na varvateten, ma una
kapupi ra varpit,

Upi una kabinana ta ra mutuaim.

21 A tarai dia abe pa mangoro na magit ta ra bala
i diat,

Ma ra nuknuk i ra Luluai na tur vatikai.

22 A magit di mainge ta ra tutana ia ra varmari,

Ma ra luveana i boina ta dir ma ra tena vartuam.

23 A variruru tadav ra Luluai i papait na vatavua ra
nilaun;

Ma nina ba i vatur vake na ti maur vatikai;

Pa ta kaina magit na tadav ia.

- 24 A tabauma i vung ra limana ta ra la,
Ma pa i tak vaarike mule pi na tulue ta ra ngiene.
- 25 Una luba ra tena varkulumai, ma ra tuptup na
tutana na matoto tana;
Ma una pit nina i kapa ra nuknukina, ma na gire
ilam ra kabinana.
- 26 Nina i vakaina tamana, ma i okole vue nana,
Ia ra bul ba i vuna ta ra niruva ma ra vavirvir.
- 27 Natugu, una ngo kan ra valavalongor ta ra
varvateten
Ona u mainge ke ba una vana irai kan ra tinata
na kabinana.
- 28 A tena varvai vakuku i kulume ra varkurai,
Ma ra ngie i ra kaina tarai i konom pa ra kaina
magit.
- 29 Di vaninare ra umana varkurai ure ra umana
tena varkulumai,
Ma ra umana mememene ure ra tamuru i ra
umana lunga.

20

- 1 A polo na vain ia ra tena varkulumai, a tava
longlong ia ra tena varangangar;
Ma nina i longlong tana pa i kabinana.
- 2 Di dadadar ta ra king da ta ra kunukula kai ra
leon;
Nina i vakankan ia i vakaina ia iat mulai.
- 3 A magit na pite varpa pire ta tikai ba i ki irai kan
ra varngangar;
Ma ra umana lunga par dia varpuapuai.
- 4 Ta ra e na madoldol ra tabauma pa i ipuk;
Kari na lulul ta ra e na varuruai, ma pa na vatur
vake ta magit.
- 5 A varvateten ta ra bala i ra tarai i da ra tava i
lulur,

Ma ra tutana ba i kapa ra nuknukina na kulupe.
6 Mangoro na tarai diat a varkuvo ma ta tikai ba
na mari diat,
Ma to ia i tikan tadav valar pa ta dovot na tutana?
7 A tena takodo ba i vanavana ma ra dovot na
mangamangana,
A umana bul mur tana dia ti doan.
8 A king ba i ki ta ra kiki na varkurai
I kavie varbaiane vue ra lavur kaina magit par
ma ra matana.
9 To ia na tatike valar pa ra dari: Iau tar vagom-
gom ra balagu,
Iau tar langalanga kan ra varpiam?
10 A ura mangana mamat ma a ura mangana
valavalarina,
Dir par dir milmilikuan pire ra Luluai.
11 A bul ikilik bula i vaarike ra maukuana ta kana
mangamangana,
Ba na dovot bar ma ba na takodo bar kana
papalum.
12 A kapa na talinga ma ra kapa na kiau na mata,
A Luluai i ga pait dir par.
13 Koko u ra lup va mat, kan una luveana tana;
Una tavangun, ma una ti maur ma ra magit.
14 Nina i kul ra magit i biti dari: Pa i boina, pa i
boina;
Ma ba i tar kap ia, i langlang me.
15 A goled ma ra peal kiau na kalagi go kari;
Ma ra tinata na kabinana ia ra ngatngat na magit
na marmar.
16 Una tak pa ra mal kai nina i tar vavalima ure
ra vaira,
Una kure pi na pait ot pa kana vavalima pire ra
umana vaira.

- 17 A magit na nian ba di ga long ia i kalami pire
ra tutana,
Ma namur ra ngiene na buka ma ra raga.
- 18 Ba da tata guvai da vatur ra umana varkurai
tana;
Ma ba u mainge ra vinarubu, una nuk mal value
pa ia.
- 19 A tena varurai i vanavana vurvurbit ma i
vaarike ra magit na pidik;
Kari koko amur talaina ma ra lup tinata vakuku.
- 20 Nina i tata vabilak tamana ba nana,
Da pun vue kana lamp ta ra ngala na bingnimuna.
- 21 Kan lua da kap rurut pa ra tabarikik,
Ma namur pa da kedek tana.
- 22 Koko una biti: Ina obo pa ra kaina;
Una ki ung pa ra Luluai, ma na valaun u.
- 23 A ura mangana mamat i milmilikuan pire ra
Luluai,
Ma pa i ko ra valavalar ba i vaongo.
- 24 A lavur vinavana kai ra tutana dia vuna tai ra
Luluai;
Io, na kapa dave ra nuknuk i ra tarai ure kadia
nga?
- 25 I da ra palai pire ra tutana ba i biti vakuku dari:
I gomgom;
Ma ba i tar vavalima lua, namur i nuknuk.
- 26 Ba ra king i kabinana i kavie vue ra umana tena
varpam,
Ma i rama vue diat ma ra vil.
- 27 A tulungea i ra tarai i da ra lamp kai ra Luluai,
Ma i tikatikan ta ra lavur ngungu ara iat ra bala i
diat.
- 28 A varmari ma ra dovotina dir vaale bat ra king,
Ma ra varmari i tukul vapidikat kana kiki.

- 29 A umana barmana dia mamar ma ra dekdek i diat,
Ma ra kua na ulu i ra umana patuana ia ra magit na minamar pire diat.
- 30 Ra umana mememene nina dia varvakinkin dia vagomgom vue ra varpam;
Ma ra varvirit i tuk ara ra balana iat.

21

- 1 A nuknuk i ra king i da ra tava alir ta ra lima i ra Luluai;
I kure pukue kana vinavana da i mainge.
- 2 A mangamangana par kai ra tarai i takodo ta ra luaina mata i diat iat,
Ma ga ra Luluai i valar ra nuknuk i diat.
- 3 Ba di pait ra mangamangana takodo ma ra takodo na varkurai,
A Luluai i manga mainge nam ta dir ma ra tinabar.
- 4 A malamala luluai ma ra kolakolo na ninunuk,
A lamp kai ra tena varpam, a kaina magit nam.
- 5 A nuknuk i ra tena ongor i tur upi ra peal magit ika,
Ma diat par ba dia ngarangara, dia ngarangara ka upi ra niiba.
- 6 Ba da ongor upi ra tabarikik ma ra tinata vavaongo,
I da ra niongor upi ra vual i panie, ma i da ra palai na minat.
- 7 A vinarubu kai ra umana tena varpam na pakate vue diat,
Tago dia ole vue ra mangamangana takodo.
- 8 Ba tikai i puak pa ra mamat na kaina mangamangana, i gegagege tuna kana nga;

Ma nina i gomgom, i takodo kana papalum.

⁹ I manga boina ba da kiki ta ra ul a pal ika,
Ma pa i boina ba da kiki varurung ma ra vavina,
a tena varngangar, ta ra ngala na pal.

¹⁰ A bala i ra tena varpam i bala upi ra varpam,
Ma pa i mari talaina.

¹¹ Ba di kure ra tena varkulumai, ra tutana i
tuptup na kabinana tana;

Me ba di vateten ra tena kabinana, i vatur vake
ra minatoto tana.

¹² A tena takodo i nuk pa ra kuba i ra tena
varpam;

Tago di vue pukue vue ra umana tena varpam,
ma dia virua.

¹³ Nina i ang bat ra talingana ba ra luveana i
kakail,

Na kakail bula boko ma pa da valongore.

¹⁴ A vartabar ivai i pun vue ra kankan,

Ma ra kul varbat ba tikai i ive ta ra bongobongono
i vango ra ngala na kulot.

¹⁵ A magit na gugu pire ra tena takodo upi na pait
ra takodo na varkurai,

Ma ra vinirua na tadav ra tena pait ra kaina.

¹⁶ Ba tikai i rara kan ra nga na minatoto,

Na ki ka muka ta ra kivung kadiat dia ga mat.

¹⁷ Nina ba a tena nilibur na ki na luveana boko;
Ma ra lup mome vain ma ra lup vartap pa na
uviana.

¹⁸ Da varkul ma ra tena varpam ure ra tena
takodo,

Ma ra tena vavagu na kia vue ra dovot na tutana.

¹⁹ A kini ta ra bil i boina,

Ma pa i boina tuna ra kini varurung ma ra
vavina, a tena varngangar ma ra tena
varvakankan.

²⁰ A ngatngat na tabarikik ma ra dangi dir ki ta ra
kuba i ra tena kabinana,
Ma ra lunga i vole dir par.

²¹ Nina i mur ra mangamangana takodo ma ra
varmari,

Na tikan tadav ra nilaun ma ra variruru.

²² A tena kabinana i ko rikai ta ra pia na pal kai
ra umana lebe,
Ma i vue pukue vue ra dekdekina nina di nurnur
tana.

²³ Nina i tur bat ra ngiene ma ra karameara,
I balaure bat kana nilaun kan ra kini na malari.

²⁴ Nina ba i kolakolo ra nuknukina ma i malamala
luluai, di vatang ia ba ra tena varkulumai,
I papalum ma ra ngala na nuknukina ure mule,
ma pa i ruva.

²⁵ A tabauma i mat ma ra mamainga upi ta magit.
Tago ra limana i ole ra papalum.

²⁶ Tikai go i manga puruai ra balana upi ra magit
a bungbung parika,

Ma ra tena takodo i varvartabar ma pa i muie.

²⁷ A tinabar kai ra tena varpam a magit na
milmilikan;

Maia pa, a magit na milmilikan tuna ba i tul tar
ia ma ra bilak na nuknukina.

²⁸ A tena varvai vavaongo na virua ka,
Ma ga ra tinata kai nina i valavalongor na tur
tukum.

²⁹ A kaina tutana i vadekdek bat ra matana,
Ma ra dovot na tutana i kure mal kana vinavana.

³⁰ Pa ta kabinana, ma pa ta minatoto,

Ma pa ta varkurai na tur bat ra Luluai.

³¹ Di vaninare ra os ure ra bung na vinarubu,
Ma ra niuvia iat i vuna tai ra Luluai.

22

¹ A bo na iang i ngatngat ta dir ma ra ngala na
tabarikik,

Ma ba di manane dat i boina ta dital ma ra silva
ma ra goled.

² A umana uviana ma ra umana luveana dia
varvarkuvo,

Ma ra Luluai i ga pait diat par.

³ A tena kabinana i gire ra kaina ma i parau,
Ma ra umana papaua dia bolabolo vanavana ka,
ma i tup diat.

⁴ Ba tikai i ki vovovon ma i ru ra Luluai, di vapuak
ia

Ma ra ngala na tabarikik, ma ra variru, ma ra bo
na nilaun.

⁵ A umana kait ma ra umana kun dia tur bat ra
nga kai ra tena vana rara;

Nina i balaure ra tulungeana na ki vailik kan diat.

⁶ Una tovtovo ra bul ure ra nga ba na vanavana
tana,

Ma ba i patuana pa na vana kan ia.

⁷ A uviana i kure ra luveana,

Ma ra tena kinakang i tultul pire nina i ga la tar
ia.

⁸ Nina ba i vaume ra kaina mangamangana na
varurue ra varmonong,

Ma kana virit na kankan na bilua.

⁹ Nina ba i matana varmari na ti doan,

Tago i tabar ra umana luveana ma ra ana magit
na nian.

10 Una okole vue ra tena varkulumai, ma ra varngangar na irop bula,
Ma ra varpuapuai ma ra varvul dir a ngo.

11 Nina ba i manane ra gomgom na bala,
Ma i kalakalami kana tinata, dir a talaina ma ra king.

12 A mata i ra Luluai i vaale bat nina i kabinana,
Ma i pukue vapurpuruan ra tinata kai ra tena vavagu.

13 A tena talangan i biti: Tika na leon i ki ra pia!
Kan da ubu iau na nga!

14 A ngie i ra enana vavina i da ra ngala na tung;
Nina ba ra Luluai i kankanuane na bura tar tana.

15 A mangamangana papaua i ki ta ra nuknuk i ra bul,
Ma ra virit na vartovo na korot vavailik vue kan ia.

16 Nina i ki taun ra umana luveana upi na vangala kana tabarikik,
Ma nina ba i tabar ra umana uviana, na ki na niiba boko.

A varvateten ma ra vartigal

17 A talingam uti, ma una valongore ra lavur tinata kai ra umana tena kabinana,
Ma ra balam na ongor upi kaugu minatoto.

18 Tago a magit na gugu ba u kodop vake diat ta ra balam,

Ba dia ki na vaninara ta ra bul na ngiem.

19 Gori iau tar vaarike diat piram iat,

Upi una nurnur tai ra Luluai.

20 Dave, pa iau ga tutumu piram naria,

Ure ra varvateten ma ra minatoto,

21 Upi ina vakabara tuna u ta ra dovot na tinata,

Upi una talil ma ra dovot na tinata tadav diat dia
ga tulue u?

²² Koko una long pa ra magit kai ra luveana, tago
i luveana,

Ma koko una ki taun ra biaui ta ra mataniolo;

²³ Tago ra Luluai na tata maravut dir ta ra varku-
rai,

Ma na ra vue ra nilaun kadiat dia ra varpa pire
diat.

²⁴ Koko amur a talaina ma ra lup kankan,

Ma koko amur a varait ma ra balakadik,

²⁵ Kan una laure kana mangamangana,

Ma una papa ta ra kun.

²⁶ Koko tikai ta diat dia vavalima,

Ba ta diat dia tur kia ure ra umana dinau.

²⁷ Tago ona pa u vung ta magit ba una ga bali ia
me,

Ta ra ava na tak vue kaum vava u va tana?

²⁸ Koko una kari vue ra vat na langun amana tana,

Nina a umana tamam dia ga vatur ia.

²⁹ Ea, u gire tika na tutana i melem ta kauna
papalum?

Na tur boko ta ra luaina mata i ra umana king;

Pa na toratorom ta ra tarai vakuku ka.

23

¹ Ba u ian varurung ma ra luluai,

Una nuk bulu pa nina i ki ra luaina matam;

² Ma ba u ra lukai,

Una vung ra pakat ta ra kongkongim.

³ Koko una kaina upi kana lavur kalami na nangnang,
Tago dia da ra nian i vartuam.

⁴ Koko una ongor upi una uviana;
Una ngo ma kaum kabinana.

⁵ Ba ra matam i bobek, i panie muka;
Tago ra vurvur magit dia vung ra bebea i diat,
Ma dia purpururung urama ra maup da ra minigulai.

⁶ Koko una en ra magit kai ra tena langodo,
Ma koko una kaina upi kana kalami na nangnang;

⁷ Tago da i toto ta ra balana, damana ra maukuana;

I biti tam dari: Una ian ma una momo;
Ma vakir ra nuknukina damana piram.

⁸ A ngungu magit ba u tar en ia una ga maruemule,
Ma una ga vole kaum kalami na tinata.

⁹ Koko una tatata ba ra lunga i ki na valongor,
Tago na pidimuane ke ra kabinana ta kaum tinata.

¹⁰ Koko una kari vue ra vakilang na langun amana tana,
Ma koko una vana ta ra uma kai ra umana nat na ling;

¹¹ Tago kadia tena valaun i ongor;
Na tata maravut diat ta ra vartakun ure u.

¹² A balam na ongor upi ra varvateten,
Ma ra ura talingam upi ra tinata na kabinana.

13 Koko una ngo ma ra varvapagumanene pire ra bul,

Tago ba u tova ma ra virvirit, pa na virua.

14 Una luba ia ma ra virvirit,

Ma una valaun ra tulungeana kan ra ruarua na tulungen.

15 Natugu, ba ra balam i kabatau,

Ra balagu iat na gugu bula.

16 Maia pa, ra tulungeagu na ga,

Ba ra ngiem i vatang ra ko na tinata.

17 Koko ra balam na varngu ure ra umana tena varpam,

Una ongor ika ta ra variru tadav ra Luluai ta ra bungbung parika.

18 Tago a dovotina, ra e namur i ki,

Ma ra magit u ki nunur upi ia pa na tukum.

19 Natugu, una valongore ma una kabinana,

Ma ra nuknukim na mur ra nga i takodo.

20 Koko avat a la varurung ma ra umana lup mome vain,

Ma koko una ki maravut ra umana lup kirip, a umana lukai;

21 Tago ra lup nimomo ma ra lukai dir a luveana boko,

Ma ba tikai i mata vava ka, na mal boko ma ra mal i tarada.

22 Una toratorom tai tamam nina i ga vangala u,

Ma koko una pidimuane tinam ba i tubuan.

23 Una kul ra dovotina, ma koko una ivure mule;
Damana bula ra kabinana, ma ra varvateten, ma
ra minatoto.

24 Tama i ra tena takodo na manga gugu;
Ma nina i vangala ra bul i kabinana, na ga tana.

25 Boina ba tamam ma tinam dir a gugu,
Ma nina i ga kava vaarike u na ga.

26 Natugu, una tul tar ra nuknukim tagu,
Ma boina ba ra matam na manane kaugu lavur
uga.

27 Tago ra paiga na vavina i da ra ngala na tung;
Ma ra enana vavina i da ra ubu i varvaim.

28 I kiki uai da ra tena nilong,
Ma i vapeal ra umana tena vavagu pire ra tarai.

29 Ia i kairane ra kinadik? Ia i ki na tabun?
Ia i tup ia ra varngangar? Ia ra tinata na urur i
tur pirana?

Ia i kinkin ma pa ta vuna tana? Ia i gavul ra
matana?

30 Nina diat dia vavabing ma ra kini pire ra polo
na vain,
Nina diat dia vana ma dia mome kilang ra vain i
varpopoto.

31 Koko una bobbe ra vain ba i meme,
Ba i tangtagul ta ra momamomo,
Ba i kalakalami ta ra nimomo:

32 Namur i varkarat da ra teo,
Ma i varpidik da ra varkarat na vui.

33 A matam na gire ra umana enana magit,
Ma una ga tatike ra purpuruan na tinata.

34 Una da tikai i vava ra ul a ta,
Ba varogop ma nam i vava arama ra ul a toro.

35 Una biti: Di ga luba iau, ma pa i makmaki;
 Di ga kita iau, ma pa iau ga kairane;
 Vingai ina tavangun? Ina tikan mulai upi ra polo
 na vain.

24

1 Koko una varngu ure ra umana tena varpam,
 Ma koko una anan upi ra kini pire diat;

2 Tago ra bala i diat i nuk upi ra arung varbat,
 Ma ra ngie i diat i tatike ra kaina magit.

3 Di pait ra pal ma ra kabinana,

Ma ra minatoto i vatur vapidikat ia;

4 Ma ra kabinana i vangan ra lavur pakana pal
 Ma ra lavur tabarikik i ngatngat ma i potar.

5 A tena kabinana i ti ongor,

Ma ra matotono i vangala ra dekdekina.

6 Ba u pait ra vinarubu una nuk mal pa ia,

Ma ba i peal ra umana tena varvateten da vatur
 vake ra niuvia.

7 A lunga pa i tadav ra kabinana tago i kiki arama
 iat;

Pa i tak ra ngiene ta ra mataniolo.

8 Nina ba i abe pa ra kaina upi na pait ia,

A tarai diat a vatang ia ba ra tena varpam.

9 A nuknuk i ra umana lunga i tar kaina,

Ma ra tena varkulumai i da ra magit na milmi-
 likuan ta ra luaina mata i ra tarai.

10 Ba u matmat ta ra bung ba di tur bat u,

A ongorim i ikilik ika.

11 Una valaun pa diat di al pa diat tadav ra minat,
Ma una tigel bat diat dia pa lebalebe tadav ra
vardodoko.

12 Ba u biti, Ea, vakir ave ga nunure go,
Dave, nina ba i valar ra bala i ra tarai pa i nuk pa
ia bar?
Ma nina i balaure bat ra tulungeam pa i nunure
bar?

Ma pa na vabongon vang ra tarai tikatikai varo-
gop ma kadia papalum?

13 Natugu, una en ra polo na livur, tago i boina,
Ma ra bulit na livur, nina i kalakalami ta ra ngiem.

14 Una nunure ba ra kabinana i damana ta ra
tulungeam;
Ba u tar tikan tadav ia, una vatur vake ra vabon-
gon,
Ma ra magit u kiki ung pa ia pa na panie.

15 U ra tena varpam, koko una kobot upi ra gunan
kai ra tena takodo;
Koko una vakaina kana pal na vava;

16 Tago ra tena takodo i bura lavurua na pakana,
ma i tut mulai;
Ma ga ra kaina magit i vue pukue vue ra umana
tena varpam.

17 Ba kaum ebar i bura, koko una gugu;
Ma ba i tutukai, koko ra balam na ga tana;

18 Kan ra Luluai na gire, ma pa na manane,
Ma kana kankan na ngo kan ia.

19 Koko una ngarangarao ure ra umana tena
varpam,
Ma koko una pin ra umana bilak na tutana;

20 Tago ra tena varpam pa na vatur vake ta
vabongon,
Ma da pun ra lamp kai ra umana tena varpam.

21 Natugu, una ru ra Luluai ma ra king,
Ma koko una laure diat dia pukpukue ra mangamangana;

22 Tago kadia kinadik na vut vakaian;
Ma to ia i nunure ra vinirua i vuna ta dir?

23 Go bula ra umana tinata kai ra umana tena kabinana.

Pa i boina ba di ru vakuku ra tarai ta ra varkurai.

24 Nina i biti ta ra tena varpam, U a tena takodo,
A tarai diat a tata kaina ure, ma ra umana vuna tarai diat a milmilikuane;

25 Ma diat dia pit ra tena varpam diat a gugu boko,
Ma ra bo na nidoan na tadav diat.

26 Nina i bali vatakodo ra tinata,
I da i galum ra bul na ngie i dat.

27 Una vaninara ure ra papalum aro ra pia,
Ma una mal varurue ra tabarikik aro ra pupui;
Ma namur una vatur kaum pal.

28 Koko una takun vakuku talaim,
Ma koko una vartuam ma ra bul na ngiem.

29 Koko una biti dari: Da i ga pait ia tagu, damana ina bali ia pirana;
Ina bali ka ra mangamangana kai nam ra tutana.

- 30 Iau ga vana alalu ta ra uma kai ra tabauma,
Ma ta ra uma na vain kai ra lunga;
- 31 Ma ea, ra kait i ga tavua tana,
Ma i ga avur ma ra kara,
Ma kana liplip na vat i ga kaina.
- 32 Io, iau ga bove, ma iau ga nuk mal pa ia;
Iau ga gire ma iau ga matoto tana.
- 33 Ta ik a niva boko, ma ta ik a mata vava,
Da likun ra lima ta ik upi da ngo,
- 34 Damana ra kini na luveana na pot da ra
kinakinao,
Ma ra kini na niiba da ra tutana i kap vargal.

25

A umana varvalaruai ma ra tinata na vartovo

- 1 Go diat bula a umana tinata valavalar kai
Solomon, nina ba ra tarai kai Esekia ra king Iuda
dia ga tumu diat.
- 2 Ba God i vapidik ta magit i mamar tana,
Ma ga ra umana king dia mamar ba dia tikan ot
pa ra magit.
- 3 Da ra bala na bakut arama iat, ma ra bala na pia
ara iat,
Damana ra nuknuk i ra umana king pa da nunure
valar pa ia.
- 4 Ba di tun vagomgom ra silva,
Ra tena madaka i pait ra la me;
- 5 Da okole vue ra umana tena varpian kan ra
king,
Ma kana kiki na king na tur padikat ta ra manga-
mangana takodo.

⁶ Koko una pite pa mule u ta ra luaina mata i ra king,

Ma koko una tur ta ra turtur kai ra umana ngalangala;

⁷ Tago i boina ba da biti tam, Una kakari uti na lua,

Ma pa i boina ba da vaki u ara namur ta ra luaina mata i ra king,

Nina ba ra matam i tar gire.

⁸ Koko una rut pa ra vartakun pire ra tena varkurai,

Kan pa u nunure ba una pait ra ava ta ra mutu-
aina,

Ba talaim i tar varuva u.

⁹ Amur a pirpir ma talaim iat,

Ma koko una pala ra magit i pidik kai ta ra tikai;

¹⁰ Kan nina i valongore na vul u,

Ma ra kaina varvai ure u na tur vatikai.

¹¹ A tinata ba di vatang mal pa ia

I da ra gamata di pait ia ma ra goled ta ra la na silva.

¹² Da ra mamar. talinga di pait ia ma ra goled, ma ra magit na marmar di pait ia ma ra goled i ngatngat,

Damana ra tena varpit i kabinana i topa ra talinga i ra tena tinorom.

¹³ Da ra madoldol na mavoko i valavalagar ta ra e na varuruai,

Damana ra dovot na tultul pire diat dia tultulue,
Tago i valagar ra bala i kana umana luluai.

14 Da ra bakut ma ra vuvu ba pa ta bata tana,
Damana ra tutana ba i malamala tena vartabar.

15 A mangamangana vovovon i vo valar pa ra tena
varkurai,

Ma ra madu na tinata i bubur ra ur.

16 Dave, u tar tikan tadav ra bulit na livur? Una
en ra ngungu tana ba i topa u,

Kan una manga maur me, ma una marue mule.

17 Koko una ruk milat ra kuba i talaim,

Kan na talanguan tam, ma na milmilikuane u.

18 A tutana ba i varvarvai vavaongo ure talaina,

I da ra ram, ma ra pakat na vinarubu, ma ra pu i
lamia.

19 A nurnur tadav ra tavis na tutana ta ra bung na
purpuruan,

I da ra pal a ngia i tabubur ma da ra keke i takari.

20 Da tikai i ule vue ra mal ta ra madoldol, ma da
ra tava i pinpidian ta ra mata na manua,

Damana nina i kakailai pire tikai i mamat ra
balana.

21 Ba kaum ebar i mulmulum, una tabar ia ma ra
magit na nian;

Ma ba i mar, una vamoma ma ra tava;

22 Tago damana u vuvunge muka ra lakit i io ta ra
uluna,

Ma ra Luluai na vabongon u.

23 A labur i kap vaarike ra bata,

Damana ra varurai i vuna ta ra matana kankan.

24 I manga boina ba da kiki ta ra ul a pal ika,

Ma pa i boina ba da kiki varurung ma ra vavina,
a tena varngangar, ta ra ngala na pal.

- 25 Da ra tava madoldol i valagar nina i mar,
 Damana ra bo na varvai maro ra gunan vailik.
- 26 Ba ra tena takodo i malmaliara ta ra luaina
 mata i ra tena varpam,
 I da ra kivu i piapia, ma ra mata na tava di tar
 vakaina.
- 27 Pa i boina ba da en ra ngala na bulit na livur,
 Damana koko una manga tata na varmananai.
- 28 Nina ba pa i kure valar pa ra nuknukina,
 I da ra pia na pal i tarip ma pa ta liplip tana.

26

- 1 Da ra madoldol na mavoko ta ra kilala na keake,
 ma da ra bata ta ra e na varuruai,
 Damana ra variru pa i topa ra lunga.
- 2 Da ra levon i tenten vurvurbit, da ra tamatamele
 ba i purpururung;
 Damana ba di tata kakaina vakuku, pa i pukai.
- 3 A virvirit ure ra os, a al vakai ure ra as,
 Ma ra davai ure ra tamuru i ra umana lunga.
- 4 Koko una bali ra lunga vardada ma kana tinata
 na papaua,
 Kan u bula amur a varogop me.
- 5 Una bali ra tinata kai ra lunga varogop ma kana
 papaua,
 Kan i nuk ia ba ia ra tena kabinana.
- 6 Nina i tulue ra lunga ma ra tinata,
 I pakat kutu vue ra kakene iat, ma i vakaina mule
 ia iat.
- 7 A ura kak i ra kakak pa dir dekdek,
 Damana ra tinata valavalar pa i topa ra ngie i ra
 lunga.
- 8 Nina i pite pa ra lunga

I da ra rat na ngatngat na vat ta ra anguvai vat vakuku.

⁹ Da ra kait i tur ra lima i ra tutana i longlong, Damana ra tinata valavalar ta ra ngie i ra lunga.

¹⁰ Da ra tena pinanak nina i vakinkin ra tarai par, Damana nina i tokom ra lunga ba i vana alalu.

¹¹ Da ra pap i lilikun tadav ra magit i ga marue, Damana ra lunga ba i pait mule kana mangamangana papaua.

¹² Dave, u gire tikai ba i malamala tena kabinana? Kan ra lunga na mal kana mangamangana, ma nam pata.

¹³ A tabauma i biti: A kon aro ra pia!
A leon i ki ta ra nga!

¹⁴ Da ra banbanu i pukpukuai ta kana lililikun, Damana ra tabauma i pukpukuai ta kana vava.

¹⁵ A tabauma i vung ra limana ta ra la;
I talangan, ma pa i tak vaarike mule pi na tulue ta ra ngiene.

¹⁶ A tabauma i nuk ia ba i manga kabinana
Ta ra lavurua na tutana nina ba i tale diat ra tinata na minatoto.

¹⁷ Nina i maravut ta ra varngangar ba vakir kana, I da tikai i vatur vake ra talinga i ra pap.

¹⁸ Da ra longlong nina ba i vue ra biro na ul,
Ma ra pu, ma ra minat,

¹⁹ Damana ra tutana i tuam pa lalaina,
Ma i biti, Iau varvaula ka!

²⁰ Ona pa ta davai, ra iap i mat;
Ma ona pa ta tena varmaianao, ra varngangar i ngo.

²¹ Da ra pal a kaka ta ra lakit, ma ra davai ta ra iap,

Damana ra tena vartoto i vabirao ra varngangar.

²² A tinata kai ra tena varmaianao i varogop ma
ra magit i kalakalami,

Ma i ruk ra bala i ra tarai ara iat.

²³ A kalakalami na tinata ma ra kaina nuknuk
Dir varogop ma ra la na pia ba di kola ma ra
buabuai na silva.

²⁴ A tena milmilikan i tavir ma kana tinata,
Ma ta ra balana i vung vake ra vartuam;

²⁵ Ba i marmari kana tinata, koko una nurnur
tana;

Ta go lavurua na bilak na magit dia ki ta ra
balana;

²⁶ Ma ba i turup kana milmilikan ma ra vavagu,
Da ga vaarike vakapa boko kana bilak na manga-
mangana ta ra luaina mata i ra kivung.

²⁷ Nina iat ba i kal ra ubu na bura tar tana,
Ma nina ba i pul ra vat, na lilikun mulai pirana
iat.

²⁸ A tena vaongo i milikuane nina ba i tar bereng
ia,

Ma ra tena varmananai vakuku i vuna ta ra
vinirua.

27

¹ Koko una langlang ure karagam,
Tago pa u nunure ra magit ba na vana rikai tai
tika na bung.

² Ra enana tutana na pite pa u, ma koko ra ngiem
iat;

A vaira, ma koko ra bul na ngiem iat.

³ A vat i mamat, ma ra veo bula;
Ma ra kankan i vuna ta ra lunga i mamat ta dir.

⁴ A kulot i varvakadik, ma ra kankan i kaina tuna;

Ma na tale to ia ba na tur ta ra luaina mata i ra
varkukur?

⁵ A varpit di pait ia ta ra kapa

I boina ta dir ma ra varmari ba i tur ivai.

⁶ Ba talai dat i kita dat i vuna ta ra varmari;

Ma ga ra ebar i peal kana vargalum.

⁷ Nina ba i tup ia ra minaur i vue ra bulit na livur;

Ma pire nina i mulmulum a lavur mapak na magit
par dia kalakalami.

⁸ Da ra beo i vana irai kan kana po,

Damana ra tutana ba i vana irai kan ra kubana.

⁹ A dangi na vartap ma ra polo i ang na katkat dir
vagugu ra bala i ra tarai,

Damana ra varmari kai talai tikai ba i arikai ta ra
dovot na nuknukina.

¹⁰ Koko una nur vue talaim iat ma talai tamam;

Ma koko una ruk ra kuba i turam ta ra bung ba u
malari tana.

Talaim i ki maravai i boina ta dir ma turam i ki
vailik.

¹¹ Natugu, una vagagane ra balagu ma una kabi-
nana,

Upi ina bali valar pa nina i vul iau.

¹² A tena kabinana i gire ra kaina ma i parau,

Ma ra umana papaua dia bolabolo vanavana ka,
ma i tup diat.

¹³ Una tak pa ra mal kai nina i tar vavalima ure
ra vaira,

Una kure pi na pait ot pa kana vavalima pire ra
enana vavina.

¹⁴ Nina ba i tata vadoane talaina ma ra ngala na
nilaina ta ra malana ikilik,

Da biti ba i varogop ma ra varboar.

¹⁵ A tuatua ba pa i ngo ta ra bung na bata tuna

Dir vardada ma ra vavina, a tena varngangar;

16 Nina i mainge ba na tur bat ia, i tur bat ra vuvu,
Ma i da ra limana tuna i vatur ra dangi.

17 A palariam i vamangi ra palariam,
Damana ra tarai dia vargat vargiane diat.

18 Nina i balaure ra lovo na en ra vuaina,
Ma nina i kudakudar pire kana luluai na vatur
vake ra variru.

19 Da ra malalar i ra tutana ta ra tava dir varogop
ma ra matana tuna,
Damana ra nuknuk i ra tutana i vaarike ra tutana
iat.

20 A ruarua na tulungen ma ra tavul a vinirua pa
dir maur ta tika na bung,
Ma ra mamainga kai ra tarai pa i ngo ta tika na
bung.

21 Di tun vagomgom ra silva ta ra kabala, ma ra
goled ta ra ubu,
Ma di valar ra tutana ma ra pite varpa pirana.

22 Ma ona u akak gigi ra lunga ma ra tututuk ta ra
la na vat livuan ta ra kon di gigi ia,
A dovotina kana mangamangana papaua pa na
vana kan ia.

23 Una ongor upi una nunure bai dave kaum kikel
na sip,

Ma una balaure bulu kaum lavur vavaguai;

24 Tago ra ngala na tabarikik pa i tur vatikai;
Ma dave, da vatur vake ra kere na king pa na
mutu vang?

25 Ba di varurue ra vura i makuk, ra kalamana i
gol rikai mulai,

Ma di ilibe ra vurigir ta ra lualuana.

26 A umana nat na sip ure kaum mal,
Ma ra umana me ure ra matai ra pia;

27 A polo na u i ra me na topa ra am magit, ma ra
 adiat ta ra kubam,
 Ma kaum lavur tultul na vavina diat a maur tana.

28

*A umana tena varpiam ma ra umana tena
 takodo*

1 A umana tena varpiam dia takatakap ba pa ta
 na i korot mur diat,
 Ma ga ra umana tena takodo dia rurung da ra
 leon.

2 Ba ta gunan i varvarpiam mangoro dia var-
 varkia ta ra kiki na luluai;
 Ma ba ra tarai dia matoto ma dia kabinana a
 gunan na tur bulu.

3 Ba tikai i ki na niiba ma i ki taun ra umana
 luveana,
 I da ra bata tonoi nina i lovon vue ra magit na
 nian par.

4 Diat dia vana kan ra varkurai dia pite pa ra
 umana tena varpiam,
 Ma ga diat dia torom ta ra varkurai dia tur bat
 diat.

5 A varkurai pa i kapa pire ra kaina tarai,
 Ma ga diat dia tikan upi ra Luluai a lavur magit i
 kapa pire diat.

6 A luveana ba i dovot kana mangamangana
 I boina ta dir ma ra uviana nina ba i gegagege
 kana nga.

7 Nina i toratorom ta ra varkurai a kabinana na
 bul nam,
 Ma ga nina dia talaina ma ra umana lukai i
 varuva tamana.

⁸ Nina i vapealane kana tabarikik mar ra ngala na tinavua ma ra varvaur,
I varurue ke upi kai nina i mari ra umana luveana.

⁹ Nina i lingan kan ra varkurai ma pa i valongore,
Kana niaring bula a magit na milmilikuan.

¹⁰ Nina i varara ra tena takodo upi na mur ra kaina nga,

Na bura ta kana ubu iat;
Ma ga ra ko na tutana na kale pa ra bo na magit.

¹¹ A uviana i malamala tena kabinana,
Ma ga ra luveana nina i kapa ra nuknukina i nunure kana mangamangana.

¹² Ba ra umana tena takodo dia ongor, i ngala tuna ra minamar;
Ma ba ra umana tena varpian dia tut, a tarai dia paraparau.

¹³ Nina i tuba kana umana nirara pa na tavua,
Ma da ga mari ka nina i tata kapa ure ma i vung vue.

¹⁴ I ti doan nam ra tutana ba i ru vaticene ra Luluai,

Ma ga nina i valeo ra balana na ki na malari boko.

¹⁵ Da ra leon i kukukula, ma da ra bear i rovoi upi ra ana magit,

Damana ra kaina luluai pire ra umana luveana.

¹⁶ A luluai nina i iba upi ra minatoto i kabila ki taun ra tarai;

Ma ga nina i milikuane ra mangamangana vakatip na valolokon kana nilaun.

¹⁷ Ra tutana ba i ga ubu doko ta tikai,
Boina ba na puiap tuk tar ta ra bung na minat;
Koko ta tikai na maravut ia.

¹⁸ Nina ba i dovot kana vinavana da valaun ia,

Ma ga nina i gegagege kana mangamangana na bura muka.

19 Nina i palum kana uma na vatur vake ra ngala na magit na nian,

Ma ga nina i mur ra mangamangana vakuku na ki na niiba tuna.

20 A dovot na tutana na ti doan tuna,

Ma ga nina i ngarangarao upi na uviana pa na pila ta ra varkurai.

21 Pa i boina ba da ru vakuku ra tarai;

Tago ta tikai na pait ra varpam ure ra ngungu magit na nian ika.

22 Nina ba i varngu i ngarangarao upi ra peal tabarikik,

Ma pa i nunure ba ra kini na niiba na tadav ia.

23 Nina i pit ta tikai da manane boko namur,

Ma pa da manane nina i pite varpa vavaongo.

24 Nina i long ra magit kai tamana ba nana ma i biti ba pa i kaina,

Dir talaina ma ra tena varli.

25 A tena rorogoto i vuna ta ra varngangar,

Ma ga nina i nurnur tai ra Luluai na tubu boko.

26 Nina ba i nurnur ta ra nuknukina iat i lunga;

Ma ga nina ba i vanavana ma ra kabinana da valaun ia.

27 Nina i tabatabar ra umana luveana pa na ki na niiba,

Ma ga nina ba i lingalingan kan diat da vala bor ia.

28 Ba ra umana tena varpam dia tut, a tarai dia paraparau;

Ma ba dia virua, a umana tena takodo dia peal vanavana.

29

- 1 Nina ba di vala pit ia ma i pue ngangar ika,
Na virua vakaian, ma pa da valaun valar pa ia.
- 2 Ba ra umana tena takodo dia tavua, a tarai dia
gugu;
Ma ba ra tena varpam i vatur vake ra varkurai,
a tarai dia oir.
- 3 Ba tikai i mainge ra dovotina i vagagane tamana,
Ma ga nina i laure ra umana igoro na vavina i vole
vue kana tabarikik.
- 4 A king i mal vapidikat ra gunan ma ra bo na
varkurai,
Ma ga nina ba i vo pa a vartabar i pukue vakaina.
- 5 Nam ra tutana ba i manane vavaongo talaina
I pale ra ubene ure ra kauna.
- 6 A kun i ki ta ra varpam kai ra tena varpam,
Ma ga ra tena takodo i kakailai ma i gugu.
- 7 A tena takodo i nuk pa ra magit kai ra umana
luveana;
A tena varpam pa i kapa ra nuknukina upi na
nunure.
- 8 A umana tena varkulumai dia vautunge ra pia
na pal,
Ma ra umana tena kabinana dia tigel valar pa ra
kankan.
- 9 Ba tika na tena kabinana dir varngangar ma ra
lunga,
Ba i matana kankan ba i nonganongon, i varogop
uka, pa i ngo ra varngangar.
- 10 A umana tena vinarubu dia milmilikuane nina
i ko kakit,
Ma dia anan upi ra nilaun kai nina i dovot.
- 11 A lunga i vaarike kana kankan par,
Ma ga ra tena kabinana i tur bat ia ma i vangoa.

- 12 Ba tika na luluai i kapupi ra vaongo,
Kana lavur tultul par dia kaina.
- 13 Ra luveana ma nina i ki taun ia dir varkuvo;
A Luluai i vakapa ra mata i dir par.
- 14 A king ba i kure vadovot ra umana luveana,
Kana kiki na king na tur pa na mutu.
- 15 A virvirit ma ra varpit dir vuna ta ra kabinana,
Ma ra bul ba da nur vue ke na varuva nana.
- 16 Ba ra umana tena varpam dia varkurai, a
varpam i tavua;
Ma ra umana tena takodo diat a gire boko kadia
bunura.
- 17 Una vapagumanene natum, ma na vango u;
Maia, na vagagane ra balam.
- 18 Ona pa ta tinata na vavaarikai ra tarai dia
kuabar,
Ma nina ba i toratorom ta ra varkurai i ti doan.
- 19 Pa da tovo valar pa ra tultul ma ra tinata ka,
Tago a dovotina, kan i kapa ra nuknukina, ma pa
na torom.
- 20 Dave, u gire tika na tutana i rurut ma kana
tinata?
Kan ra lunga na boina namur, ma nam pata.
- 21 Nina i vangala kana bul na tultul da ra vamel,
Na vatur vake boko da natuna.
- 22 A tena kankan i vuna ta ra varngangar.
Ma ra balakadik i peal kana mangamangana
varpam.
- 23 Ba tikai i ngala ra nuknukina ure mule, na ruva
boko;
Ma nina i madu ra nuknukina na vatur vake boko
ra pite varpa.
- 24 Nina dir varbete ma ra tena nilong i milikuane
kana nilaun;

I valongore ra varvabilak, ma pa i vaarike ta magit.

²⁵ A bunurut ure ra tarai i da ra palai,
Ma ga nina ba i nurnur tai ra Luluai i ki bulbulu.

²⁶ Mangoro dia tikatikan upi ra varmananai kai ra luluai,

Ma ga ra takodo na varkurai ure ta tikai i vana rikai tai ra Luluai.

²⁷ A tutana ba pa i takodo kana mangamangana i da ra bilak na magit pire ra umana tena takodo,

Ma nina ba i takodo kana mangamangana i da ra magit na milmilikan pire ra tena varpam.

30

A tinata na varvateten kai Agur?

¹ A umana tinata kai Agur natu i Iake; a mamat na tinata.

Ra tutana i biti tai Itiel, tai Itiel ma Ukal, dari:

² A dovotina iau ra ngala na koloata ta ra tarai par,
Ma pa iau minana da ra tarai.

³ Ma pa iau ga vartovo ta ra kabinana,
Ma pa iau matoto ta ra Lia Kakit.

⁴ To ia i ga tutua urama ra bala na bakut ma i ga kuba mulai?

To ia i ga vatur vake ra vuvu ma ra limana?

To ia i ga pulu ra lavur polo ma kana mal?

To ia i ga vung vapidikat ra umana ngu na rakarakan a gunagunan?

To ia ra iangina, ma to ia ra iang i natuna, a tutana?

Kan u nunure?

- ⁵ A tinata par kai God i gomgom;
I da ra bakbakit pire diat dia nurnur tana.
- ⁶ Koko una vot kana tinata,
Kan na pit u, ma na tapala ba u a tena vaongo.
- ⁷ A ura magit iau tar lul ia piram;
Koko una muie dir tagu ba iau laun boko:
- ⁸ Una tak vue ra mangamangana vakuku kan iau
ma ra lavur vaongo;
Koko una tul tar ra kini na luveana tagu ba ra kini
na uviana;
Una tabar iau ma ra magit na nian ba i topa iau,
- ⁹ Kan ina ga maur tuna, ma ina pue vue u, ma ina
ga biti: To ia ra Luluai?
Ba kan ina iba, ma ina loalong, ma ina kaba ra
iang i kaugu God.
- ¹⁰ Koko una takun vavaongo ra tultul pire kana
luluai,
Kan na bor vakaina u, ma da takun u.
- ¹¹ Tika na taun tarai dia tata vabilak tama i diat,
ma ra tutana,
Ma pa dia tata vadoane na i diat.
- ¹² Tika na taun tarai dia malamala tena gomgom,
Ma a dovotina, pa di ga dalu vue kadia dur.
- ¹³ Tika na taun tarai, ea, dia matana luluai!
Ma ra pilpil na mata i diat i tur arama iat.
- ¹⁴ Tika na taun tarai a umana pal a ngie i diat dia
da ra umana pakat na vinarubu, ma kadia
umana gabar dia da ra umana banam,
Upi diat a konom vue ra umana luveana kan ra
rakarakan a gunagunan, ma diat dia ki na
niiba kan ra tarai.

15 Ra domol a ura natuna; dir vala biti, Una vartabar, una vartabar.

A utul a magit nina pa dital maur tika na bung,
A ivat ba pa dia biti, I tar topa ia:

16 A ruarua na tulungen, a vavina i biu,
A pia ba pa i bilim ma ra tava,
Ma ra iap ba pa i biti, I tar topa ia.

17 A mata i nina ba i vul tamana ma i pidimuane
ra tinorom tadav nana,
A umana kotkot ta ra male diat a tolok vue,
Ma ra umana nat na luar diat a en ia.

18 A utul a magit dital pidik piragu,
A ivat pa iau nunure diat:

19 Ra nga kai ra taragau ta ra maup,
Ra nga kai ra vui ta ra ul a vat ki,
Ra nga kai ra parau ta ra ul a ta,
Ma ra nga kai ra tutana tadav ra inip na vavina.

20 Ra mangamangana kai ra vavina, a tena nipo,
i dari:

I ian, ma i u ra ngiene,
Ma i biti, Pa iau ga pait ta kaina magit.

21 Ure a utul a magit a gunan i guria,
A ivat pa i ki vamadudur vue diat:

22 A tultul ba i ki na king,
A lunga ba i maur ma ra magit,

23 A milmilikuan na vavina ba dir taulai ma ra
tutana,
Ma ra tultul na vavina ba i kia vue kana tadar
vavina.

24 A ivat na magit dia ikilik ta ra rakarakan a
gunagunan,

Ma dia kabinana tuna:

²⁵ A umana rumi vakir dia dekdek,

Ma ga dia varurue ra adia magit ta ra kilala na keake;

²⁶ A umana mang dia bilua ka,

Ma ga dia pait ra kubakuba i diat ta ra lavur vat;

²⁷ A umana kubau pa kadia ta king,

Ma ga dia vana rikai da ra umana loko na tarai na vinarubu;

²⁸ Ra kupkup pa i dekdek upi una vatur vake,

Ma ga i kiki ta ra kuba i ra umana king.

²⁹ A utul a magit dital vanavana da ra luluai,

A ivat dia pa na luluai:

³⁰ A leon i lia kakit ta ra lavur leing,

Ma pa i tur are ta ra na;

³¹ Ra loko na kakaruk; ra me, a tomotoina; ma ra king ba i lue ra tarai na vinarubu.

³² Ona u ga lunga ma ra malamala luluai,

Ba ona u ga nuk pa ra kaina magit,

Una paum bat ra ngiem.

³³ Tago ba di guaguan ra polo na u, na bira;

Ma ba di bing ra bibilau, i gap;

Damana ba di guaguar ra kankan, a varngangar i arikai.

31

A tinata na varvargat pire tika na king

¹ A tinata kai ra king Lemuel; a mamat na tinata ba nana i ga tovo tar ia tana.

² Ava, natugu? Ava, u natu i ra balagu?

Ava, natugu ba iau ga vavalima ure u?

³ Koko una vole ra dekdekim ma ra umana vavina,

Ma koko una mur nam ra mangamangana ba ra umana king dia virua tana.

⁴ Lemuel, pa i topa ra umana king, pa i topa ra umana king upi diat a mome ra polo na vain;

Ma pa i topa ra umana luluai ba diat a anan upi ra tava longlong;

⁵ Kan diat a momo, ma diat a valubane ra varkurai,

Ma kan diat a varara ra varkurai ure diat dia ki na malari.

⁶ Una tabar nina i to na virua ma ra tava longlong, Ma nina i tup ia una vamoma ma ra polo na vain;

⁷ Boina na momo, ma na valubane kana kini na niiba,

Ma koko na nuk pa mule ra magit i tup ia.

⁸ Una tak ra ngiem ma una maravut ra bombom, Ta ra vavaarikai ure ra umana biaui par.

⁹ Una tak ra ngiem, ma una varkurai takodo,

Ma una varkurai bulu ure ra umana luveana ma ure diat dia ki na niiba.

A pite varpa ure ra ko na vavina nina i taulai

¹⁰ A ko na vavina, to ia i tikan valar pa ia?

Tago i manga ngatngat ta ra umana kiau na kalagi.

¹¹ A nuknuk i kana tutana i nurnur tana, Ma pa na iba upi ra tabarikik.

¹² I mal kana tutana, ma pa i vakaina, Ta kana nilaun par.

¹³ I tikatikan upi ra ivuna sip ma ra mal, Ma i mariga ta ra papalum na limana.

- 14 I da ra umana parau na kunukul,
I ung ra ana magit na nian maro vailik.
- 15 Ba i marum boko i tut,
Ma i tabar diat ta ra kubana,
Ma i tibe tar ra papalum ta kana umana tultul na
vavina.
- 16 I nuk pa tika na pia na papalum, ma i kul pa
ia;
Ma i pait ra uma na vain ma ra vapuak ure ra
papalum na limana.
- 17 I vi pit ra livuana ma ra ongor,
Ma i vadekdek ra limana.
- 18 I nunure ba kana tabarikik na kunukul i var-
vadongon;
Kana lamp pa i mat ra marum.
- 19 I kulalang ra kuara,
Ma i rau ia ta ra pakana davai ta ra limana.
- 20 A limana i tul tar ra magit ta ra umana luveana,
I tulue ra limana tadav diat dia ki na niiba.
- 21 Ra i burutue ra madoldol na mavoko ure diat
ta ra kubana,
Tago diat par ta ra kubana dia mal ma ra mal
meme.
- 22 I vir kana lavur bo na kurit; mong ma ra mal
kumau ma ra meme marut.
- 23 Kana taulai i rararang ta ra mataniolo,
Ba i ki maravut ra umana patuana ta nam ra
gunan.
- 24 I ingit mal ra umana kolot ma i ivure diat;
Ma i tulue ra umana vipit tadav ra tena kunukul.
- 25 I mong ma ra niongor ma ra variru,
Ma i nongone ke ra kilala namur.
- 26 I tak ra ngiene ma i tatike ra tinata na kabinana,

Ma ra karaméana i vaaríke ra vartovo na var-
mari.

²⁷ I balaure bulu ra lavur mangamangana ta ra
kubana,

Ma pa i en ra ana magit da ra tabauma.

²⁸ A umana natuna dia tut, ma dia tata vadoane;

Ma kana tutana i pite pa ia bula dari:

²⁹ Mangoro na vaden dia ga mal kadia papalum,

Ma u, u lia ta diat par.

³⁰ A minong i vaongo, ma ra vakak na pakana i
panie,

Ma ga ra vavina ba i ru ra Luluai, da pite pa ia.

³¹ Avat a la tar ra vuai ra limana tana,

Ma boina ba kana lavur papalum diat a pite pa ia
ta ra mataniolo.

**A BUK TABU A MAULANA KUNUBU ma A
KALAMANA KUNUBU**
**The Holy Bible in the Kuanua language of Papua New
Guinea**
Buk Baibel long tokples Kuanua long Niugini

Copyright © 1882-1983 Bible Society of Papua New Guinea

Language: Kuanua or Tinata Tuna or Tolai (Kauana)

Translation by: Bible Society of Papua New Guinea

1882 Mark 1883 +Matthew 1885 +Gospels (with revised Mt. Mk) BFBS NSW
Aux, Sydney 1891 +New Testament 1901 +New Testament (revised) BFBS,
London Translated by James Chalmers and W.G. Lawes (LMS)
1935 +New Testament [Repr +1942-1951] BFBS, London Translated by R.
Lister Turner and J.B. Clark (LMS)

1959 +New Testament 1962 +Genesis 1964 +Psalms BFBS, London and
Sydney 1971 1 Peter J. Palmer, Auckland 1973 +Bible (Repr 1974-+1991 BS
in Papua New Guinea, [Port Moresby-Lae] Revised and translated by Percy
Chatterton (LMS), assisted by Taunao Agaru, Reatau Mea, Morea Igo, Egi
Raka, Puka Oala, Mavara Hekure, and Dago Morea

This translation is made available to you under the terms of the Creative
Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it
in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are
licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses,
please contact the respective copyright owners.

2015-01-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 18 Apr 2025 from source files
dated 31 Aug 2023

bbc5a26d-4db3-53f1-9593-2319b90317db